

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький Національний університет
імені Юрія Федьковича
Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра практичної психології

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ
ПОДРУЖНИХ ПАР КРАЇН ЄВРОПИ**

Дипломна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка VI курсу, групи 622, ЗФН

Спеціальності 053 Психологія

Мацишина Ганна Петрівна

Науковий керівник:

кандидат. психол. наук., доц.

кафедри практичної психології

Канівець Т.М.

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №__

від «__»_____2021 р.

зав. кафедри_____ доц. Радчук В.М.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ	7
1.1. Проблема шлюбу у працях зарубіжних та вітчизняних вчених.....	7
1.2. Динаміка розвитку шлюбних стосунків.....	15
1.3. Чинники, що впливають на сім'ю сьогодні.....	22
1.4. Психологічні особливості шлюбних стосунків в Україні та Європі	26
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ	35
2.1. Опис основних методик та організація психологічного дослідження.....	35
2.2. Аналіз отриманих результатів дослідження	38
ВИСНОВКИ	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	61
ДОДАТКИ	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. У період всієї історії розвитку суспільства у різних народів світу сім'я мала традиційно-патріархальну модель шлюбно-сімейних відносин, для якої був характерно чіткий гендерний рольовий поділ між подружжям і дітьми при домінуючій ролі чоловіка, економічна та матеріальна залежність дружини та дітей від чоловіка, неприйнятність суспільної свідомості та думки розлучення та нетипових форм сімейно-шлюбних відносин, таких як співжиття. Основними сферами діяльності жінки вважалися материнство, виховання дітей та господарювання по дому. Чоловік виконував ролі у професійній та громадській сферах, вважався главою і годувальником, сполучною ланкою між суспільством та сім'єю в цілому. Традиційна – патріархальна сім'я за своїм типом сімейних відносин та сімейної поведінки відповідала нормам та правилам, прийнятим у суспільстві, як на формальному, так і на неформальному рівнях.

Сім'я належить до таких соціальних інститутів, соціальних груп, що становлять базис суспільства, інтерес до яких у всі часи носить постійний характер. Сім'я як соціальний інститут надає значний вплив на суспільство в цілому, перспективи та проблеми його розвитку, а як мала група на індивіда, зокрема, на його формування у різних напрямках: соціальному, культурному, психологічному.

Соціально-демографічна ситуація як в Україні, так і в інших країнах світу, трансформація сім'ї постійно перебувають у колі наукових інтересів дослідників, що спеціалізуються у сфері сім'ї. Вони зазначають, що наслідком трансформації, що відбувається поширення різноманітних альтернативних форм сімейно-шлюбних відносин, стрімка зміна позиції в такому найважливішому прояві шлюбно-сімейних відносин як моногамія.

Модель сім'ї у сучасному українському суспільстві варіативна. Вона може включати зареєстрований шлюб чоловіка і жінки, співжиття,

материнську та батьківську сім'ю, відкритий шлюб, одностатевий союз та інші.

В рамках громадської думки немає чіткого уявлення про те, що є сім'єю. Відсутнє і єдине визначення цієї категорії, встановлене соціологічним співтовариством.

У існуючому різноманітті форм сімейно-шлюбних відносин, при втраті класичної моногамією монопольного становища, коли образ сім'ї та сімейних відносин у рамках суспільної думки набуває найбільш розпливчасті форми, гостро постає проблема сімейної ідентифікації та самоідентифікації.

З розвитком суспільства та ускладнення соціального життя відбулася трансформація традиційно-патріархальної моделі сім'ї, основними чинниками цього процесу виступили емансипація жінок та дітей, перехід від закритої до відкритої системи укладання шлюбу, зростання особистісної свободи кожного з членів сім'ї. Статистичні дані в Україні останнім часом свідчать про зниження показників укладених шлюбів та зростання кількості розлучень. Неофіційні подружні спілки (співжиття) стають все більш поширеним соціальним феноменом у європейських країнах та Україні.

В даний час спостерігаються зміни у сфері сімейно-шлюбних відносин, відбувається трансформація інституту сім'ї та шлюбу, перехід від «традиційного» типу до «сучасного», що супроводжується зростанням альтернативних форм сімейно-шлюбних відносин. У ХХ ст. в Україні стали виникати інші типи та моделі сімейних відносин – радянська, егалітарна, бікар'єрна та спонсорська.

Шлюб завжди знаходиться в центрі уваги багатьох вчених. Сім'я досліджується соціологами різних шкіл та напрямків, різноманітних підходів, що дотримуються. Вивченням сім'ї займалися відомі мислителі ХІХ – першої половини ХХ ст.: Л. Морган, Ф. Енгельс, М. Ковалевський, Ф. Ле Пле, Е. Сорокін. Їхні праці були присвячені проблемам розвитку інституту сім'ї, її функцій, історичних типів.

У класичній зарубіжній та вітчизняній соціології існує кілька теоретичних підходів у вивченні сім'ї: інтеракціоністський, структурно-функціональний, ситуаційний, інституційний та еволюційний.

Останнім часом робляться спроби об'єднання деяких з них, що згладжує їхню односпрямованість.

Крім того, прийнято виділяти макросоціологічний (структурнофункціональний) та мікросоціологічний (інтерпретативний) підходи, що для вітчизняного сім'єзнавства особливо значуще. У макросоціології сім'я розглядається як соціальний інститут, а в мікросоціології вона вивчається як мала соціальна група.

Проблеми молодих сімей у сучасному суспільстві представлені у роботах таких соціологів як Т. Андрєєва. Ю. Альошина досліджує трансформацію шлюбних орієнтацій. Розгляд альтернативних форм шлюбу зробила Н. Ляшенко, І. Балабух провела дослідження щодо альтернативних форм шлюбу таких як незареєстрований шлюб [2].

Л. Слюсар описує еволюцію шлюбних стосунків в Україні. Т. Злобіна займається питанням характеристики сучасної моногамії та розглядом течій поліаморії.

Мета дослідження: проаналізувати та емпірично дослідити психологічні особливості шлюбних стосунків подружніх пар країн Європи.

Об'єкт дослідження: шлюбні стосунки країн Європи.

Предмет дослідження: психологічні особливості шлюбних стосунків у подружніх пар різних європейських країн.

Гіпотеза дослідження: існують відмінності у психологічних особливостях шлюбних стосунків у подружніх пар в різних країнах Європи.

Завдання дослідження:

1. Розкрити проблему шлюбу у працях зарубіжних та вітчизняних вчених.

2. Висвітлити психологічні особливості шлюбних стосунків подружніх пар країн Європи.

3. Провести емпіричне дослідження психологічних особливостей шлюбних стосунків подружніх пар країн Європи.

4. Здійснити психологічний аналіз отриманих результатів дослідження шлюбних стосунків подружніх пар країн Європи.

Методи дослідження: аналіз наукових джерел, синтезу, індукції та дедукції, опитування, спостереження, бесіда, аналіз проведеного емпіричного дослідження.

Щоб досягти мети нашого дослідження нами були використані наступні *психодіагностичні методики*:

1. Тест-опитувальник задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романова, Г. Бутенко з метою діагностики ступеня задоволеності чи незадоволеності шлюбом у кожного з подружжя.

2. Опитувальник «Характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях» Ю. Альшиної, Л. Гозман – для виявлення найбільш конфліктогенних сфер подружніх відносин, ступінь згоди (або незгоди) у конфліктних ситуаціях, рівень конфліктності у парі.

3. Методика «Психологічна сумісність» М. Лемак, В. Петрище.

4. Тест на характер взаємодії у конфліктних ситуаціях, спрямований на вивчення особистісної схильності до конфліктної поведінки, виявлення певних стилів вирішення конфліктної ситуації.

Вибірка дослідження: 20 подружніх пар країн Європи (10 подружніх пар з Угорщини та Німеччини та 10 – з України).

Структура роботи: магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел у кількості 88, таблиць та додатків. Загальний обсяг роботи 86 сторінок.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ

1.1. Проблема шлюбу у працях зарубіжних та вітчизняних вчених

Дослідження історичного аспекту сім'ї та шлюбу пов'язані з іменами вчених кінця XIX - початку XX ст. І. Л. Бахофена, Дж. Леббока, Дж. Ф. Мак-Лена, Л. Г. Моргана, Ф. Енгельса, М. М. Ковалевського, Л. Я. Штенберга та ін. [1].

Вважаємо важливим і необхідним в рамках цього дослідження відобразити історію становлення шлюбно-сімейних відносин, в яких зароджується, на нашу думку, гармонійний союз чоловіка і жінки.

Найбільший внесок в історичну реконструкцію сімейних відносин зроблений швейцарським істориком І. Л. Бахофеном, який в 1861 р. випустив у світ книгу «Материнське право. Дослідження гінекократії старого часу і її релігійної та правової природи». Автор, досліджуючи історичні та релігійні перекази, прийшов до висновку про неупорядковані статеві зв'язки, в яких кожна жінка належала кожному чоловікові і так само кожен чоловік кожній жінці.

До такого ж висновку прийшов і Л. Г. Морган, відтворюючи історію сім'ї в зворотному порядку. Його заслуга в тому, що він виділив неупорядкований зв'язок як форму статевих відносин між чоловіком і жінкою на етапі розвитку цивілізації. Згідно вченому, з цього первісного стану неупорядкованих відносин, ймовірно, дуже рано розвинулася:

1) кровнорідна сім'я – перший щабель сім'ї. Тут шлюбні групи розділені за поколіннями: всі діди і бабусі в межах сім'ї є один для одного чоловіками і дружинами, так само як і їхні діти, тобто батьки і матері;

2) пуналуальна сім'я. Кожна первинна сім'я повинна була роздроблена через кілька поколінь. Ряд або кілька рядів сестер ставали ядром однієї громади, їх єдиноутробні брати – ядром іншої;

3) парна сім'я. На цьому ступені чоловік живе з однією дружиною, проте шлюбні узи легко можуть бути розірвані кожною зі сторін, а діти, як і раніше, належать тільки матері;

4) моногамна сім'я [2].

Історичний огляд проблеми формування шлюбних відносин (Й.Я. Бахофена, Дж. Леббока, Дж.Ф. Мак-Лена, Л.Г. Моргана, Ф. Енгельса) дозволяє констатувати факт неупорядкованих статевих відносин на початковій ступені людської цивілізації, де найбільш поширеними стосунками між чоловіком і жінкою був груповий шлюб. Майже у всіх народів материнське право змінювалося патріархатом. Еволюція шлюбно-сімейних відносин полягала в поступовому обмеженні свободи статевого життя. Проблема гармонійності у відносинах між подружжям на той період безпосередньо не ставилася, а мала б, оскільки шлюб як союз створюється для самореалізації кожного її члена. Під впливом безлічі чинників людство за своє трьохтисячолітнє існування прийшло до форми шлюбу, яку ми зараз спостерігаємо – одношлюбності (моногамії), де гармонія, взаєморозуміння між подружжям повинні займати одну з лідируючих позицій.

Проблема «гармонійного шлюбу» все ще не знайшла належного наукового осмислення і відображення в наукових психологічних довідкових виданнях, таких як «Короткий психологічний словник» М.І. Дяченко, Л. А. Калдибовіч, у «Великому психологічному словнику» під редакцією Б. Г. Мещерякова, В.П. Зінченко та інших психологічних, педагогічних, соціологічних джерелах відсутнє комплексне вивчення, а також визначення феномена «гармонійний шлюб».

Для того щоб якось уявити «гармонійний шлюб», необхідно дати визначення одному з ключових слів цього поняття – «шлюбу». В даний час шлюб визначається як історично обумовлена, санкціонована і регульована

суспільством форма відносин між чоловіком і жінкою, що встановлює їх права і обов'язки по відношенню один до одного, до дітей і суспільства [3].

Поняття «шлюб» і «сім'я» у повсякденному житті вживаються як синоніми. Їх значення в свідомості людей дуже взаємопов'язано. Але це скоріше не тотожні, а пересічні поняття, оскільки можуть існувати самотійно один без одного.

Сім'я – це історично-конкретна система взаємин між подружжям, між батьками і дітьми; мала соціальна група, члени якої пов'язані шлюбними або родинними відносинами, спільністю побуту і взаємною моральною відповідальністю, соціальна необхідність у якій обумовлена потребою суспільства у фізичному і духовному відтворенні населення [4].

В області правознавства шлюб розуміється як договір, як таїнство і як інститут особливого роду, а також як саме повне фізичне, моральне, економічне, юридичне, релігійне спілкування між чоловіком і дружиною [5].

Ми вважаємо, що саме таке спілкування може забезпечити повноцінне співіснування кожної людини в шлюбі.

Розглянемо як поняття «шлюб» розуміється в психології. К.Г. Юнг в роботі «Свідомість і несвідоме» найповніше розкриває поняття «шлюбу». Розглядаючи як психологічне взаємоставлення, шлюб є надзвичайно складною структурою, утвореною цілим рядом суб'єктивних та об'єктивних чинників, які носять, в основному, юридичний і соціальний характер. Говорячи про «психологічні стосунки», К.Г. Юнг припускає свідоме взаємоставлення, тобто не існує такої речі, як психологічне взаємовідношення між двома людьми, що знаходяться в стані несвідомого. З психологічної точки зору вони були б абсолютно не пов'язані один з одним. Таким чином, «шлюб» в психології розуміється як духовна, психологічна взаємодія подружжя, тяжіння (атракція) яка перетворює їх в єдине ціле, що створює рівновагу в парі і досконалість як у подружньому житті, так і в кар'єрному зростанні.

З усього вищевикладеного можна відзначити, що розуміння шлюбу і сім'ї зазнало значних змін: у наявності визнання шлюбу рівноправним союзом подружжя, в якому кожен здатний найбільш повно самовиражатися, самостверджуватися, самореалізуватися, не ущемляючи інтересів іншого.

З метою вирішення поставлених в дослідженні завдань правомірно вказати на наявність нормативних, квазісімейних і інших моделей шлюбно-сімейних відносин. Нормативну модель відрізняє фіксованість і стабільність подружніх відносин, наявність дітей або бажання їх мати, сексуальна вірність партнерів, гетеросексуальність. Юридичний шлюб – шлюб, оформлений у відповідних органах державної влади без участі церковних організацій. Юридична реєстрація шлюбних відносин означає прагнення партнерів до серйозного і тривалого спільного життя і є демонстрацією перед родичами і знайомими свого офіційного союзу. Юридично оформлені, або законні, шлюби є традиційною формою шлюбно-сімейних відносин. Юридичний шлюб, на наш погляд, є першим, а також найбільш важливим і відповідальним шаблоном в житті чоловіка і жінки. При взаємній повазі, любові, а також емпатії цей шлюб набуває стійкого існування як невід'ємна частина таких відносин і цілком може вважатися гармонійним союзом і душі, і тіла подружжя.

За І.М. Балабух квазісімейні моделі поділяють за типом:

- 1) свідомо самотність;
- 2) незареєстроване співжиття;
- 3) повторні шлюбно-сімейні відносини [2].

Розглядаючи типологію шлюбних відносин, необхідно відзначити і те, що феномен «гармонійний шлюб» може бути основою успішних шлюбно-сімейних відносин, оскільки передбачає соціальну зрілість подружжя, підготовленість до активної участі в житті суспільства, здатність матеріально забезпечити свою сім'ю, борг і відповідальність, самовладання і гнучкість. У такому шлюбі подружжя цінують у своєму партнері надійність, вірність, любов до сім'ї і твердий характер [6].

Фактичний шлюб, або незареєстроване співжиття, відносять до альтернативних форм шлюбно-сімейних відносин. Даний вид шлюбу є спільним проживанням без юридичної реєстрації. Це союз партнерів за обопільною згодою, заснований тільки на особистісних уподобаннях і почуттях. У такому шлюбі свобода особистих інтересів перевищує інтереси пари в цілому. Юридично не оформлений шлюб не дисциплінує і не дає впевненості в завтрашньому дні, а також можливість будувати спільні плани, прислухатися і поважати думку другої половини, намагатися здійснювати спільні плани так, як це необхідно парі, а не одній людині. У стосунках чоловіка і жінки при фактичній формі шлюбу необхідно відзначити нестійкість такого союзу, а отже, якщо і є гармонійні відносини в такій парі, то вони носять дискретний характер, що може звести такі відносини нанівець [1].

Вивчення проблем гармонійного шлюбу не може бути цілісним без урахування альтернативних форм шлюбно-сімейних відносин. Показово, що саме «відкритий шлюб» має на увазі можливість особистісного зростання партнерів в шлюбно-сімейних відносинах, тобто в його основі – ідея автентичності та відкритості відносин, поваги до особистого життя, довіри партнерів один до одного. «Шлюб на час» представляє собою сімейний союз, що розглядається як угода. Зазвичай «шлюбна угода» оформлюється юридично, задля того, щоб чоловік і жінка виконували свої зобов'язання і не позбавлялися своїх прав після закінчення терміну її дії. Даний шлюб завжди обмежений будь-яким проміжком часу. Якщо партнери по закінченні терміну дії контракту не бажають його продовжити, то автоматично вважаються чужими один для одного людьми. Про гармонійність відносин у такому шлюбі не ведеться й мови, оскільки мета таких відносин – особиста вигода, а не сприятливий психологічний клімат. Шлюб за домовленістю, або «свінгерство» (SWINGING означає чергування і одночасно – розкутість), – це «співшлюбний» секс, коли соціальні та емоційні узи законного шлюбу зберігаються, але шлюб втрачає сексуальну винятковість. Немає достатніх

досліджень, які підтверджують, що такі відносини є або однозначно негармонійними, або навпаки – гармонійними. З одного боку, можна говорити про втрату піднесених відносин всередині пари і їх пошук на стороні, у вигляді тілесних насолод. З іншого боку, посилення гармонійності, але надання їй «вогника», тобто багато кохання не буває.

Поширеним типом сучасного шлюбу є гостьовий (або «візитний» шлюб). Подружжя має дві квартири і живуть окремо, відвідуючи один одного 2-3 рази в тиждень. З одного боку, вони одружені, з іншого – вільні.

Аналіз типології шлюбно-сімейних відносин показав відсутність, в більшості випадків, гармонії між подружжям, а також маловивченістю цієї сторони спільного життя, що підтверджує актуальність даного дослідження.

Гармонічний має значну кількість синонімічних, схожих понять: сім'я, подружжя сумісність, любов тощо. Поняття «шлюб» і «сім'я» у повсякденному житті вживаються як синоніми. Їх значення у свідомості людей дуже взаємопов'язане. Але це скоріше не тотожні, а пересічні поняття, так як можуть існувати самотійно один без одного. А. Антонов вважає, що «Сім'я – це заснована на єдиній загальносімейній діяльності спільність людей, пов'язаних узами шлюбу – родинності – споріднення, і тим самим здійснює відтворення населення і наступність сімейних поколінь, а також соціалізацію дітей і підтримку існування членів сім'ї» [1, с. 82].

За словами А. Харчева «Це історично конкретна система взаємин між подружжям, між батьками і дітьми» [25, с. 38].

Сім'я – специфічне суспільне явище, тому вона займає особливе місце в соціальній структурі суспільства. На думку Є. Зрітнева «специфіка» сім'ї полягає в наступному:

- 1) стійкість сім'ї як соціального інституту забезпечується наявністю таких міцних уз, як спорідненість і подружжя;
- 2) сім'я – універсальна форма життєдіяльності суспільства;
- 3) сім'я розвивається відповідно до загальних, специфічних і особистих загальних законів;

4) сім'я як соціальний інститут займає підлегле становище серед великих соціальних спільнот;

5) сім'я – історичне, динамічне суспільне явище

Подружня сумісність. Сумісність може бути описана двома характеристиками, що включаються в афективний компонент взаємодії:

1) показниками суб'єктивної задоволеності партнером (психологічна ознака);

2) показниками емоційно-енергетичних витрат учасника спілкування (фізична ознака).

Л. Шнейдер в своїй роботі «Психологія сімейних відносин» виділяє 7 шарів сумісності, збіг яких призведе до гармонізації подружніх стосунків, це: 1-й шар – фізична і психофізіологічна сумісність, що припускає тілесну сумісність, сумісність темпераментів, узгодженість сенсомоторних дій; 2-й шар – сексуальна сумісність; 3-й шар – інтелектуальна сумісність; 4-й шар – сумісність характерів; 5-й шар – узгодженість функціонально-рольових очікувань; 6-й шар – цінностно-орієнтаційної єдності; 7-й шар – особистісна і соціальна зрілість подружжя [7, с. 89].

Ми вважаємо, що справжня гармонія в шлюбі визначається порозумінням подружжя по кожному шару сумісності.

Любов. Любов – високий ступінь емоційного позитивного ставлення, що виділяє його об'єкт серед інших і поміщає його в центр життєвих потреб і інтересів суб'єкта [8, с. 67].

Побачити світ очима іншого, зуміти змусити і його подивитися твоїми очима, сформувати без насильства один одного, загальний погляд на речі – все це має велике значення для збереження відносин. Але зробити це виключно складно. В такому випадку чоловіки і жінки повинні доповнювати один одного і взаємно надихати один одного ідейно, утворюючи разом «гармонійну» людину, що може творити життя. У зв'язку з цим необхідно відзначити і те, що гармонійний шлюб без кохання, на наш погляд,

неможливий. В даному аспекті дослідження гармонійного шлюбу як союзу люблячих сердець в наукових дослідженнях відсутня.

Таким чином, проблема гармонійних стосунків у шлюбі більшою мірою декларується, ніж досліджується. Недостатньо вивчена структура гармонійних відносин, утримання, не виявлена типологія вступаючих в шлюб. Недостатньо досліджені психологічні фактори і умови, що сприяють розвитку гармонійних відносин, відсутня комплексна психологічна модель розвитку гармонійних стосунків у шлюбі. Вищевикладене підтверджує, що феномен «гармонійний шлюб» є важливою проблемою психологічної науки і практики. Але разом з тим, гармонійність пов'язана з маніпулятивною поведінкою. Адже там, де втрачається взаєморозуміння між подружжям, з'являється корисливість і маніпуляції.

1.2. Психологічні особливості шлюбних стосунків

Сучасний етап розвитку українського суспільства, що характеризується фундаментальними трансформаціями в системі смислових і ціннісних орієнтирів, соціокультурних норм і традицій в ключових галузях життєдіяльності, привніс істотні зміни і в уявлення про сім'ю і шлюб. Це складні тісно пов'язані між собою сфери співіснування різних особистісних світів, зіткнення соціально-психологічних протиріч між подружжям, між батьками і дітьми, переплетення різноманітних почуттів і установок, психологічного клімату – «погоди в домі» – зазнали до теперішнього часу глибоких змін.

Перехід до нового економічного укладу на основі ринкових відносин і, як наслідок, нової («псевдобуржуазної», що відкидає колективістські основи, і в значній частині хижачькі по суті) моралі привів в значній мірі до відмови від традиційних цінностей радянського суспільства, багато в чому успадкував дореволюційні сімейні традиції. Більшість фахівців сходяться на думці, що неміцність сьогоденних шлюбів, за великим рахунком, залежить від того, що молодь все менше відчуває справжню повагу до інституту сім'ї. Крім того, загальна біда молодого покоління – низький рівень інформованості (а часом просто невігластво) в питаннях шлюбу, а загальна помилка при створенні сім'ї – розрахунок лише на силу і пристрасність власних почуттів і емоцій.

Все більшого поширення в даний час отримують альтернативні форми спільного проживання, зокрема «цивільний шлюб» [2].

За статистикою в Україні понад 80 % молодих людей від 18 до 29 років підтримують цивільний шлюб, а 45% дорослих схвалюють такий вибір молоді.

Все це – нові явища нашої соціальної реальності, що вимагають теоретичного осмислення й вироблення нової суспільної практики.

Психологія сімейних відносин диференціювалась як наука, що вивчає об'єктивні закономірності, механізми і прояви сімейних взаємин. До теперішнього часу оформилися такі підходи до вивчення сімейних відносин: еволюційний підхід розглядає сім'ю як динамічну структуру, що видозмінюється в ході історичного процесу (І. Бахов, М. Ковалевський, Л. Морган, Ф. Енгельс та ін.); функціональний підхід вважає сімейні відносини в якості похідних від способу життя сім'ї та її соціокультурних функцій (сімейного укладу), обумовлених прийняттям системи ролей, пов'язаних з шлюбом, родинними зв'язками, народженням і вихованням дітей (Е. Дюркгейм, Б. Малиновський, А. Антонов та інші); на думку основоположника і найвидатнішого представника етологічного підходу Ч. Дарвіна, спочатку шлюбні відносини будувалися на моногамній основі, і тільки в процесі еволюції люди перейшли до групового шлюбу з турботою пра-чоловіків про пра-жінок; емпіричний підхід трактує сім'ю як малу соціальну групу, що має свою історію виникнення, функціонування і розпаду, а сімейні відносини вибудовуються на емоційній близькості її членів, на їх потреби і потяги (П. Лепле); провідні розробники сцієнтистського підходу У. Джеймс, Ч. Кулі, В. Томас, Ф. Знанецький, Ж. Піаже та інші розглядають сім'ю як «єдність взаємодіючих особистостей» в соціально опозиційних поняттях «Я» і «Інший» [15].

Сім'я – це, перш за все, мала соціальна група, зі своїми, часто суперечливими інтересами, що функціонує як якась мікроцілісна соціальна система (осередок суспільства).

Питання про походження сім'ї та етапах її трансформації не має однозначної і всіма прийнятої відповіді і, як і проблема походження самої людини і людського роду в цілому, нерідко по-різному трактується прихильниками різних концепцій. Безумовно, поняття «шлюб» і «сім'я» – історичні. За багатовікову історію існування людство змінило чимало форм організації сімейно-шлюбних відносин, детермінуючих в першу чергу

характером існуючих виробничих і соціальних взаємозв'язків, а також рівнем культурного розвитку суспільства.

У сучасній науковій літературі є велика кількість робіт по психології сімейних відносин. Однак число досліджень, в яких предметом вивчення ставала б історична трансформація сім'ї, її структура, специфіка подружніх взаємин, незначне. Можна відзначити праці І. Голод [3], М. Брайна [18], Р. Зідер [7], А. Харчева [15], Ф. Енгельса [17] та інших присвячені даній темі. Причина, мабуть, криється в тому, що поглиблене вивчення сімейних відносин почалося лише в ХХ ст. Еволюція сім'ї вивчалася, з одного боку, на основі даних етнографії племен, застиглих на первісному шаблі розвитку, а з іншого – на основі герменевтичного аналізу давніх писемних джерел – від біблійних переказів до старослов'янських домостроївських настанов.

Більшість вчених, з опорою на етнографічні дослідження, традиційно виділяють в суспільному розвитку три великі стадії (епохи):

- 1) дикість;
- 2) варварство;
- 3) цивілізація [19].

Кожна з них мала свої, властиві тільки їй форми соціальної організації та інститути, які спричиняють ту чи іншу специфіку взаємин між чоловіком і жінкою.

Первісною формою шлюбу була ендогамія (від грец. *endo* – «всередині» і *gamos* – «шлюб»), що допускала вільні зв'язки всередині первісного людського стада, включаючи близьких родичів [32].

Дана теорія піддається серйозній критиці. Як вважають її противники, приклади з життя тварин свідчать про те, що і у них існують і пари, і домінування одного самця, а ось безладні статеві зв'язки, як правило, відсутні. За аналогією робиться висновок і про відсутність в людському прасуспільстві повністю нерегульованих статевих відносин. Так, головним регулятором виступали біологічні фактори. Це призводило до численних конфліктів всередині роду і виникнення перших соціальних заборон («табу»).

У свою чергу, це ознаменувало собою перехід від первісного стада до первісної родової громади (як першого і самого примітивного типу людського суспільства), який ґрунтується вже на:

1) агама (а – негативна приставка; gamos - «шлюб») – заборону шлюбних зв'язків всередині роду;

2) екзогамії (від грец. ехо - «поза» і gamos - «шлюб») – встановлення зовнішніх шлюбних зв'язків з іншими родами.

Тому виникнення первісного роду було одночасно і оформленням соціальної системи, що складається з двох взаємно наречених родів. Таким чином, разом з родом вперше виник шлюб, який у вихідній формі був дуально-родовим: дозволялися тільки «зовнішні» шлюбні зв'язки всіх чоловіків (жінок) одного роду з усіма жінками (чоловіками) іншого (строго певного) роду всередині племені (тому, як правило, кожне первісне плем'я складалося з парного числа родів). Це, звичайно, не виключало парних шлюбів, які легко розривалися. З'явився тип сім'ї, заснований на кровній спорідненості і ділив шлюбні групи (сім'ї) на покоління (батьки - діти). Дислокальний шлюб був наслідком збігу материнського роду і громади (так виник матріархат – жінки придбали домінуюче становище в суспільстві, успадкування майна і посад відбувався по материнській лінії) [24].

Подальший розвиток суспільства і зростання продуктивних сил зумовили перехід до моногамії (від грец. «Одношлюбність») – так званий парний шлюб за формулою: «один чоловік – одна дружина». Поява приватної власності та мінової торгівлі не тільки змінило структуру всього соціуму, а й справило значний вплив на сім'ю. Чоловік, перетворюючись на власника сімейного майна (в тому числі майна, що належало дружині), став виступати в ролі годувальника дітей і дружини, а вони – як його утриманців. Причому таке положення не залежало від того, за рахунок чиєїсь праці реально утримувалася сім'я – глави або її членів. Він вважався годувальником лише тому, що був власником матеріальних благ (тобто власником засобів виробництва). Соціальний стан жінки різко погіршився, впавши до рівня

фактично безправної домашньої рабині. Таким чином, патріархат за суспільно значимою суттю є вираз влади батька (на протипагу влади чоловіка), оскільки впливає і нерозривно пов'язаний зі спадковим правом.

Встановлення відносин майнового успадкування гостро поставило проблему біологічного батьківства. Тепер чоловік був вкрай зацікавлений в тому, щоб діти його дружини були саме його. Тому на перший план виходить вимога дотримання подружньої вірності як єдино «надійного» способу для чоловіків отримати в спадкоємці свою дитину через жорсткий контроль і обмеження свобод жінок (перш за все, в економічному (відчуження від розпорядження власністю) і в політичному (відчуження від прийняття соціально значущих рішень) сенсах). Звідси з'явилися закони, що вимагають від жінки зберігати вірність чоловікові у шлюбі.

Як доказ наводять такий аргумент: «Якби існувала спільність дружин, який чоловік захотів би взяти на себе турботи про дитину, про яку він, і звичайно цілком ґрунтовно, не міг би з упевненістю сказати, що саме він її батько. А так як жінка була б не в змозі прогодувати свою дитину власними силами, то рід людський не міг би існувати» [11, с. 571].

Однак слід зазначити, що формально при моногамній формі патріархального шлюбу в стосунках між статями існувала як би рівність: і чоловік, і жінка могли мати тільки одну (-ого) дружину / чоловіка. Хоча насправді це рівність підпорядковувалася принципу «стерпиться – злюбитьсся», завжди залишаючи право вибору за чоловіком.

Виходячи з лінійної теорії прогресу, ряд вчених (Л.Г. Морган, П.О. Сорокін, Ф. Енгельс) вважають, що становлення сімейно-шлюбних відносин проходило від нижчих форм (проміскуїтету) через груповий шлюб і матріархат до вищих (моногамний шлюб і патріархат). Однак існує і прямо протилежна точка зору, де первинною формою відносин вважається моногамна сім'я, а виникнення полігінії, групового шлюбу і поліандрії розглядається як деградація сім'ї та шлюбу (Б.К. Малиновський, Е.А. Вестермак) [54].

Подальший розвиток сімейно-шлюбних відносин пов'язаний з переходом від племінної спільності до національної. У міру посилення королівської влади, феодали поступово втрачали абсолютні права, в тому числі на прийняття рішень про шлюби васалів і смердів.

Середньовічні уявлення про любов овіяні ореолом лицарства. Однак у шлюбній сфері ситуація виглядала не настільки райдужно: лицарі були зобов'язані брати в дружини дам тільки свого кола. По суті, шлюб продовжив функціонувати в якості господарсько-фінансової «угоди»: з одного боку, дівчина «продавала» свою честь, з іншого – чоловік брав на себе зобов'язання утримувати її і майбутнє потомство. Романтичні уявлення про лицарів, які співають серенади під вікнами коханих, почерпнуті з романів і кінофільмів, потребують уточнення в тому сенсі, що любовні концерти влаштовували, як правило, під вікнами чужих матрон. У той час як одружений лицар ризикував заради любові під вікном чужої дружини, під вікном його дружини міг цілком перебувати його товариш по зброї [44].

Вперше ж в історії рівність чоловіків і жінок перед законом проголосила Французька революція 1789-1793 рр., коли законодавчо було закріплено шлюб за взаємною згодою, затверджені правила розлучень, скасовано поділ дітей на законних і позашлюбних (Бастардо). Під заборону потрапили і полігамні відносини. Хоча і в епоху Відродження шлюб зберіг характер соціально-економічної угоди. Аж до кінця XVIII ст. шлюб для еліти служив інструментом злиття станів, формування військових союзів, засобом підкріплення договорів тощо. Представники середнього класу укладали шлюб з метою обзавестися «зв'язками» та вирішити матеріальні проблеми за рахунок посагу нареченої, нижчі – селяни і ремісники – придбати таким чином нових працівників в сім'ю і годувальників в старості, а також налагодити відносини з сусідами [42].

Ідеї Просвітництва поставили під сумнів право старшого покоління диктувати умови молодим і зробили можливим вільний вибір партнера, заснований на любові, турботі один про одного і про дітей. У 1804 р. був

прийнятий Кодекс Наполеона (Napoleon's Code) – один з найвидатніших пам'яток в історії європейського законодавства, висхідний до традицій Римського права, в якому зроблена спроба зрівняти особисті та майнові права чоловіків і жінок, а також подружжя між собою. В Кодексі, наприклад, підкреслювалося, що «чоловік і дружина зобов'язані до взаємної вірності, допомоги та підтримки», проте повної рівноправності між ними не було: «Чоловік зобов'язаний надавати покровительство своїй дружині, а дружина – послух чоловікові».

1.3. Чинники, що впливають на сім'ю сьогодні

Все частіше сім'ю трактують як специфічну малу соціально-психологічну групу, тим самим акцентуючи увагу на тому, що для неї характерна особлива система міжособистісних відносин. І тут виникає закономірне питання: до якого типу стосунків можна віднести сімейно-шлюбні стосунки? До міжособистісних чи відносин на рівні соціальних спільностей?

Якщо розглядати шлюбні відносини як міжособистісні, можна сказати, що це взаємозв'язки між людьми, що суб'єктивно переживаються, об'єктивно виявляються в характері та способах взаємних впливів у ході спільної діяльності та спілкуванні. «Це деяка система установок, орієнтацій, очікувань, стереотипів та інших диспозицій, якими люди сприймають і оцінюють один одного» [13].

Говорячи про відносини на рівні соціальних спільностей, можна відзначити, що сім'я та сімейні відносини розглядаються як організм, здатний існувати та функціонувати навіть, якщо його складові (члени) знаходяться на великій відстані один від одного, здатний підкорятися закону розвитку, тобто вигляд сім'ї зазнає згодом зміни: сім'я може перебудуватися, розділитися, дати початок іншим тощо. Таким чином, шлюбні відносини можна назвати окремою підгрупою, яка може характеризуватись різними типами відносин [10, з. 24].

Цікаво відзначити, що низка зарубіжних вчених вважають сім'ю соціальним інститутом, але тільки в тому випадку, якщо у взаємовідносинах між її членами присутні три основні види сімейних відносин: подружжя, батьківство та спорідненість. Якщо хоча б один із показників відсутній, використовується поняття «сімейна група» [1, с. 178].

Тепер перейдемо до детальнішого розгляду специфіки сімейно-шлюбних взаємовідносин та тенденцій їх розвитку.

Серед характерних організаційно-конструктивних рис сучасної сім'ї можна виділити низку ключових:

- подружній союз ґрунтується на любові та емоційній близькості;
- переважає нуклеарний вид сімейної системи (батьки та діти);
- батьківству відводиться особлива роль як інституту первинної соціалізації та акультурації;
- відсутні бар'єри для розірвання шлюбу [3].

Серед превалюючих психологічних особливостей українських сімей виділяються такі, як:

- висока ступінь матеріальної та емоційної залежності членів сім'ї один від одного;
- демократизація відносин у сім'ї, перехід від жорсткої фіксації ролей до взаємозамінності подружжя, допомоги та взаємної підтримки;
- низька емоційна включеність (і навіть дистанційність) людини у сімейних відносинах;
- висока конфліктогенність внаслідок спільного проживання кількох поколінь [17].

Крім того, у розвитку сучасної української сім'ї можна виділити низку тенденцій, що виразно проявилися в останні кілька десятиліть:

- зниження народжуваності;
- збільшення числа розлучень;
- підліткове батьківство;
- зростання числа соціальних сиріт;
- збільшення кількості бездітних сімей як свідомого вибору подружжя;
- поява «двокар'єрних» сімей, де подружжя займається професійною кар'єрою.

Цікаву класифікацію сучасних сімей запропонував відомий соціолог М.С. Мацковський [9].

Згідно з його поділу, сьогодні існують такі типи сімей:

- маргінальна – їй притаманний люмпенізований характер, страждає від крайньої бідності, що супроводжується алкоголізмом, хворобами; як наслідок не здатна виконувати основні функції щодо соціалізації дітей;

- кризова сім'я – перебуває нижче риси бідності, відчуває серйозні (часто нездоланні - «порочне коло злиднів») проблеми лише на рівні фізіологічного виживання;

- благополучна сім'я – вирішує фінансово-господарські завдання без зовнішньої допомоги, але не в змозі користуватися дорогими послугами;

- процвітаюча сім'я – має високі доходи, що дозволяють користуватися усіма видами сервісу незалежно від вартості.

Останнім часом зростає кількість людей, які прагнуть альтернативних форм улаштування спільного життя. Однак при всій різноманітності взаємин шлюбні спілки можна легко класифікувати:

- церковний шлюб – освячений церквою; у багатьох країнах має юридичну силу, у деяких – єдино легальна форма шлюбу;

- морганатичний (нерівний) шлюб – застаріле в даний час поняття, що збереглося в династичних регламентах та законах деяких країн;

- громадянський шлюб – відносини між партнерами-«подружжям», не оформлені в установленому законом порядку;

- пробний (незареєстрований) шлюб – відрізняється від традиційного відсутністю реєстрації, загальної житлової площі та спільного господарства;

- тимчасовий шлюб – його тривалість визначається угодою сторін та прописується у шлюбному договорі (законодавство окремих країн визнає його юридичну силу);

- «шведська сім'я», або комунальний (груповий) шлюб, – сім'я, в якій мешкають кілька чоловіків та кілька жінок;

- фіктивний шлюб – оформлення шлюбу без наміру створити реальну сім'ю з метою придбання будь-яких преференцій;

- одностатевий шлюб – співжиття гомосексуальної пари (одностатевий шлюб узаконено у багатьох західних країнах: Данії, Норвегії, Швеції,

Гренландії, Ісландії, Нідерландах, Франції, Бельгії, Німеччині, Фінляндії, Люксембурзі, Новій Зеландії, Великій Британії та Північній Ірландії, Чехії, Швейцарії, а також у деяких регіонах країн Північної та Південної Америки. Більше того, навіть деякі церкви визнають такий шлюб (наприклад, Шведська єпископальна) [8, с. 169];

- гостьовий шлюб (екстериторіальний) – зареєстрований шлюб, у якому подружжя живе кожен у себе, зустрічаючись лише іноді і не веде при цьому загальне господарство [19, з. 257] (термін прийшов із Франції).

1.4. Актуальний стан шлюбних стосунків в Україні та Європі

Сучасна вітчизняна фамілістика пропонує ряд концептуальних схем при аналізі тенденцій і перспектив розвитку української сім'ї. При всьому різноманітті точок зору їх можна звести до трьох основних позицій:

- традиційна сім'я закономірно перетворюється на сучасну під впливом соціально-економічної та духовно-культурної модернізації (так звана прогресивна еволюція);

- суспільство переживає кризу інституту сім'ї (як наслідок загальної кризової ситуації) та її глибоку деградацію;

- трансформація сім'ї – це загальносвітовий тренд, який неминуче впливає розвиток інституту сім'ї й у нашій країні.

Об'єктивно на сімейний спосіб життя впливають такі чинники, як розкладання колишньої (радянської) соціальної інфраструктури, руйнування громадських фондів споживання за низького рівня доходів більшості населення, комерціалізація сфер охорони здоров'я та освіти, інфляція, зростання безробіття тощо [15].

На думку В.Н. Дружиніна, найяскравішим проявом краху традиційної сім'ї є втрата чоловіками соціально-економічних можливостей забезпечувати сім'ю, реалізуючи всю повноту відповідальності [5].

Дослідження сімей різного соціально-демографічного типу дозволило встановити, що у сучасних умовах за межею бідності виявилися як соціально вразливі сім'ї: багатодітні, неповні, сім'ї інвалідів, так і сім'ї, які раніше відносилися до благополучних і мають працездатних членів.

Криза насамперед вплинула на душевний стан людей. В якості адаптаційного механізму до складної ситуації стали виникати нові життєві моделі, орієнтовані на пристосування та подолання негативних явищ як зовнішнього – по відношенню до сім'ї – характеру, так і внутрішньо сімейного, викликаного проблемами в міжособистісних взаєминах. Через матеріальну нестабільність та психологічну пригніченість, основною

сімейною стратегією в даний час стало виживання. Експерти відзначають значне зростання індивідуалізму та приватизації стилю життя як нове соціальне явище. Насамперед, це все більша орієнтація на сім'ю та сімейне дозвілля, одомашнення способу життя.

Більшість сімей обирає спосіб пасивного пристосування до труднощів. Вони, як і раніше, орієнтуються головним чином на заробіток до основної заробітної плати. Доходи більшості українських сімей забезпечують лише мінімальний рівень фізичного існування. Соціологічні дослідження показують, що у сформованій суспільній ситуації більшість сімей спираються на внутрішні ресурси [9, с. 32-34].

Авторитет держави та суспільства як гарантії соціального захисту прямує до нуля.

Негативну роль цьому процесі також грає ще й такий соціальний феномен сучасності, як міфологізація сім'ї та процесів її розвитку. Міфи, стійкі суспільні стереотипи, спотворюють зміни, що відбуваються в сім'ї як соціокультурному інституті, призводять до її девальвації, внаслідок чого виступають відчутною перешкодою у створенні та функціонуванні гармонійної сім'ї. Ті, хто набув найбільшого поширення внаслідок тотального колапсу суспільної системи в 1990-ті роки. Є міфи про «аварії сім'ї як соціального інституту» і про «виродження справжніх чоловіків» та «маскулінізації жінок».

Перший міф про неспроможність сімейних відносин базується на фактах поступової передачі сім'єю своїх функцій іншим соціальним інститутам та зростаючій ефективності реалізації сімейних функцій кожним із подружжя окремо, незалежно один від одного. Справді, у сьогоденні умовах кожен із подружжя може успішно самостійно здійснювати господарсько-побутові функції. Реалізація виховної функції батьками полегшується за допомогою системи суспільного виховання, а часто за участю бабусь та дідусів. Духовне спілкування можна спокійно звести до кола колег по роботі. І навіть репродуктивна функція може бути успішно

реалізована без участі чоловіка шляхом штучного запліднення або залучення «матері-донора».

Сумна статистика розлучень, збільшення кількості людей, які не одружуються, дають підстави будувати похмурі прогнози про зживання сім'ї як соціального інституту. Додатковим руйнівним чинником виступають і нові форми організації відносин між партнерами: «громадянський шлюб» або, наприклад, варіант «недільного батька».

Два інші міфи про повальну фемінізацію чоловіків та маскулінізацію жінок тісно пов'язані та взаємно посилюють негатив один одного. Підкріплює цю поширену думку та орієнтація на новий тренд у моді – unisex – в одязі, поведінці, способі життя, звичках, що нівелює принципові відмінності між чоловіками та жінками. Причиною цього є гіпертрофоване протиставлення маскулінності та фемінінності, аж до їх абсолютної протилежності. Насправді ж немає «чисто маскулінних» чи «чисто фемінінних» типів особистості. По суті людська особистість андрогінна, тобто вона поєднує в собі фемініні і маскулінні якості, тільки в різному співвідношенні у чоловіків і жінок. Останні, розширюючи межі традиційно відведеного ним соціального простору і самостверджуючись у нових соціальних статусах, змушують і соціум по-новому подивитись на їх громадську роль і призначення.

Разом з тим, ми вважаємо, що було б вкрай помилково асоціювати ці тривожні тенденції з крахом сім'ї як соціального інституту. Міфи про занепад сім'ї відображають нездатність побачити за негативними зовнішніми симптомами реальні зміни – а саме, формування якісно нових відносин в рамках інституту сім'ї, зумовлених зміною місця та ролі жінки у виробництві та суспільстві, відносин, заснованих на взаємній повазі прав кожного з подружжя на індивідуацію та повну особистісну самореалізацію у професійній та соціальній сферах. Розвиток сім'ї переживає на даному історичному етапі кризу, вирішення якої зумовить появу нового типу сім'ї – з

новою функціонально-ієрархічною структурою та якісно іншими (рівноправними та партнерськими) відносинами між подружжям.

Незважаючи на труднощі, які переживає сучасна сім'я, інститут шлюбу та важливість сімейних цінностей зберегли безумовне значення для більшості українців (як вважають, наприклад, американські психологи, перед, під час і після піку сексуальної революції шлюб залишався первинною міжособистісною метою більшості молодих людей. За їхніми даними, більш ніж 90% 80-річних стверджують, що хочуть одружитися, а більш ніж 90% 50-річних живуть (або були) у шлюбі [6].. Тобто навіть переживши кардинальну переоцінку цінностей у сфері сімейно-шлюбних відносин шлюб все одно залишився найбільш привабливою формою спільного життя). В останні роки з'явилися явні, безумовно позитивні зрушення на користь вибору сім'ї як форми партнерського союзу, оптимальної для забезпечення необхідних умов особистісного зростання та саморозвитку. Цінність сім'ї, її рейтинг безперечно зростають. Сім'я, як і суспільство в цілому, переживає адаптаційний період, переходячи в нову якість і виробляючи нові способи взаємодії.

В анкеті Європейського соціального дослідження 2006 р. пропонувалося скласти список членів сім'ї, які спільно проживають, вказавши, хто ким доводиться респонденту – чоловіком (партнером), сином (дочкою) тощо. При визначенні шлюбного статусу з цього питання одруженими виявляються і особи, які живуть з партнерами і вважають їх членами сім'ї. Зв'язки з партнерами, що «приходять», не визнані за членів сім'ї, – це відносини альтернативні законному шлюбу, але не особлива форма сім'ї – до її складу самі респонденти таких партнерів не включають. Це навіть не співжиття, тому що немає спільного проживання.

На думку ряду авторів, зміни у соціальному інституті сім'ї незворотні. Поширеність співжиття до (або замість) законного шлюбу, часта зміна партнерів, типове для співмешканців відкладення народжень первістків, що нерідко переходить у рішення ніколи не мати дітей – розглядаються деякими

вченими як нормальні явища. Прирівнювати співжиття до законного шлюбу проблематично, але якщо навіть зробити це, то і тоді величезна частина дорослого населення України (більше третини чоловіків і приблизно половина жінок від 15 років і старші) не може вважатися одруженою.

В Україні серед чоловіків віком від 15 років і старші 63% живуть із подружжям (або цивільними партнерками) в одній родині. Однак з урахуванням відмінностей у величині цього показника та чисельності дорослих чоловіків-респондентів у кожній країні слід визнати, що лише у дев'яти із цих країн (Португалія, Швейцарія, Фінляндія, Кіпр, Данія, Болгарія, Франція, Нідерланди) дані показники статистично достовірно вище, ніж в Україні (лише на рівні значимості $p < 0,05$) і становлять від 68 до 74%.

Лише у чотирьох країнах частка фактично одружених чоловіків менша, і лише в одній з них, а саме в Австрії, цей показник (60%) статистично достовірно нижчий, ніж у нас. Відмінності між Україною та Європою загалом та 12 європейськими країнами окремо (Іспанія, Польща, Німеччина, Бельгія, Словенія, Ірландія, Естонія, Угорщина, Великобританія, Словаччина, Швеція, Норвегія), де ці показники становлять від 62% до 68% , не є суттєвими [65].

Серед жіночого населення ситуація з фактичними шлюбними відносинами має інший характер.

Частка жінок у віці від 15 років і старше, що живуть із подружжям (громадянськими партнерами) в одній родині, в Україні найнижча з 23 європейських країн. Вона дорівнює 50%, тобто половина дорослих жінок у країні немає як подружжя, так і співмешканців. Відмінності за цим показником із Європою загалом (58%) та з усіма європейськими країнами, крім Польщі та Естонії, статистично достовірні.

Частка одружених у всіх вікових групах залежить від відповідного показника серед літнього населення, у складі якого багато овдовілих жінок. В Україні проблема вдовства особливо актуальна через високу смертність чоловіків, причому не лише у літньому, а й у середньому віці. Але якщо

розрахувати частку одружених окремо для осіб активного репродуктивного віку (18-39 років), то ситуація (порівняно з іншими європейськими країнами) істотно не змінюється [72].

У демографії нижньою межею репродуктивного віку жінок прийнято вважати 15 років, верхньою – 50 років, хоча бувають окремі рідкісні випадки народження дітей у матерів у віці 14 років і молодші чи 50 років і старші. Верхню межу репродуктивного віку для чоловіків можна визначити лише умовно.

Проте межі «активного репродуктивного віку» набагато вужчі. Нижню межу можна прийняти за 18 років. Верхньою межею вважатимуться 40 років, оскільки лише 1,2% новонароджених має матерів 40 років і старші. Майже всі діти (понад 96,4%) народжуються у матерів від 18 до 39 років включно, їх близько 90% – у матерів до 34 років. Вік батьків не завжди відомий, тому що 29,2% дітей народжуються поза зареєстрованим шлюбом. Оскільки в середньому чоловіки старші за дружину лише на два-три роки, можна вважати, що і для чоловіків верхня межа активного репродуктивного віку не перевищує 40 років [42].

Однак серед чоловіків активного репродуктивного віку (18-39 років) у фактичних шлюбних стосунках перебувають лише 48,3%, що близько до середньоєвропейського рівня (49%). У п'яти країнах (Нідерланди (64%), Фінляндія (60%), Швеція (60%), Україна (59%) та Франція (56%)) частка фактично одружених серед чоловіків 18-39 років суттєво велика. І лише у трьох країнах (Австрія (36%), Іспанія (41%) і Німеччина (41%)) частка чоловіків активного репродуктивного віку, які перебувають у фактичному шлюбі низька.

У 14 інших країнах рівень фактичної шлюбності чоловіків у віці 18-39 років приблизно такий самий, як і нашої країні. Проте зі шлюбністю жіночого населення у такому віці становище інше.

Лише половина українських жінок (50%) в активному репродуктивному віці (18-39 років) перебуває у фактичних шлюбних

відносінах. За цим показником наша країна посідає передостаннє місце. Ще нижче він лише в Австрії (48%).

Частка жінок, що живуть в одній сім'ї з чоловіками та партнерами, в нашій країні достовірно нижча, ніж у Європі загалом (57%) та ніж у 13 країнах (Бельгія (59%), Болгарія (60%), Норвегія (60%), Угорщина (61%), Словаччина (62%), Швейцарія (64%), Швеція (65%), Нідерланди (66%), Кіпр (67%), Фінляндія (67%), Україна (67%), Данія (68%) та Франція (73%)) [42].

Демографічна політика нашої країни спрямована головним чином на стимулювання народження других і наступних дітей у вже існуючих сім'ях. Ця політика не передбачає жодних заходів для стимулювання створення нових сімей, хоча половина чоловіків і половина жінок активного репродуктивного віку взагалі не мають своїх сімей і не перебувають ні в шлюбі, ні в співмешканні.

Слід мати на увазі, що такі категорії, як «зареєстрований шлюб» та «фактичний шлюб», тобто спільне проживання, ведення спільного господарства та виховання дітей (якщо, звичайно, в сім'ї є діти від даного шлюбу або від попередніх шлюбів) найчастіше збігаються. Більшість зареєстрованих шлюбів є фактичними, хоча трапляються випадки, коли шлюб «де-факто» розпався, подружжя вже не живе разом в одній сім'ї, але розлучення ще не оформлене. Водночас більшість фактичних шлюбів є зареєстрованими. За даними Європейського соціального дослідження, можна визначити, скільки чоловіків і скільки жінок, які спільно проживають у сім'ї зі своїм подружжям (громадянськими партнерами), не узаконили своїх відносин, і скільки чоловіків і скільки жінок, які перебувають у законному шлюбі, проживають окремо від свого подружжя і не вважають їх членами своєї сім'ї [47].

У нашій країні лише 5% фактично одружених чоловіків не узаконили своїх стосунків із дружинами. Це – 20-е місце у Європі, тобто, істотно нижчий від середньоєвропейського рівня (11%) і статистично достовірно менше, ніж у 16 країнах (Ірландія (11%), Швейцарія (11%), Угорщина (12%),

Іспанія (12%), Німеччина (13%), Великобританія (15%), Австрія (17%), Бельгія (17%), Словенія (17%), Франція (18%), Нідерланди (19%), Данія (19%), Естонія (20%), Фінляндія (23%), Норвегія (26%), Швеція (34%). Особливо сильно ми «відстаємо» від скандинавських країн та Естонії, де криза сім'ї ще гостріша, ніж у нас. Близькі до України за частотою незареєстрованих шлюбів Словаччина, Португалія, Болгарія та Польща (відмінність із цими країнами – у межах статистичної похибки). Значно нижчі, ніж у нас, дані показники лише на Кіпрі. Подібна ситуація існує і за аналогічними показниками для жінок [42].

У жінок в Україні частка фактичних незареєстрованих шлюбів дещо більша, ніж у чоловіків – 7%. Слід пам'ятати, що у нашій країні, за даними всіх переписів населення, кількість заміжніх жінок перевищує кількість одружених чоловіків. Ймовірно, це хоча б частково пояснюється тим, що в деяких парах навіть за спільного проживання та ведення загального господарства чоловік все-таки вважає себе «холостим» (оскільки шлюб не зареєстрований) і розглядає свої стосунки з подругою просто як сексуальний зв'язок, а вона вважає ці ж стосунки «цивільним шлюбом» [73].

Історично сім'я та шлюб пройшли такі етапи становлення та розвитку:

1) у більшості народів встановлення спорідненості по матері (матріархат) передувало встановленню спорідненості по батькові (патріархат);

2) на первісному стадному щаблі статевих відносин поруч із тимчасовими (короткими і випадковими) моногамічними зв'язками панувала широка свобода шлюбних зносин на кшталт «всі належать всім»;

3) поступово, з появою «табу», безладне статеве життя обмежується, скорочується кількість претендентів, які мають право на ту чи іншу жінку (або чоловіка);

4) динаміка сімейно-шлюбних відносин історія розвитку людського суспільства характеризується поетапним переходом від групового до індивідуального (сучасного) шлюбу.

Таким чином, зі сказаного можна зробити висновок, що сім'я – це соціальний інститут, який найбільш оптимальним способом задовольняє індивідуальні потреби членів сім'ї, здійснює їхню первинну соціалізацію та акультурацію, виступає посередником у взаєминах між конкретною особистістю та суспільством у цьому властиві своя неповторна індивідуальна культура, особистий контакт між членами групи, згуртованість, певний емоційно-психологічний клімат, інтимність відносин, ступінь гомогенності тощо.

Між поняттями «шлюб» та «сім'я» існує нерозривний взаємозв'язок. Їх соціальна сутність визначається зрештою панівними суспільними відносинами. Крім того, вони також відчувають на собі серйозний вплив політики, права, моральності, релігії тощо.

Сьогодні сім'я, як і суспільство в цілому, переживає перехідний період, що супроводжується негативними явищами: нестійкістю шлюбних відносин, зниженням соціальної відповідальності подружжя, високим рівнем їх індивідуалізації тощо. Разом з тим є всі підстави вважати цю трансформацію як природну еволюцію традиційної сім'ї в сучасну, з новими зв'язками та відносинами » [82].

Отже, шлюбні стосунки змінюються відповідно до потреб суспільства. Якщо раніше це була традиційна сім'я, в якій було мінімум троє дітей, то зараз бачимо зміну нашого життя, подружжя живе для себе, нерідко взагалі відмовляючись від дітей.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ШЛЮБНИХ СТОСУНКІВ

2.1. Опис основних методик та організація емпіричного дослідження

Дослідження здійснювалося за допомогою наступних методик. Нами було обрано та досліджено *опитувальник «Вимірювання установок в подружній парі» Ю.Є. Альошиної, І.Я. Гозмана, Е.М. Дубовської.*

Методика відповідає психометричним критеріям валідності і надійності. Опитувальник спрямований на використання при вивченні різних проблем сім'ї при корекційній роботі з парою. Опитувальник дає можливість досліджуваним керуватися уявленнями про те, які аттїтуди можуть надавати найбільш сильний вплив на його сімейні стосунки. Даною методикою було запропоновано 40 суджень, що виражають ту чи іншу позицію по десяти різних значущих для людей сферами:

1. ставлення до людей;
2. альтернатива між почуттям обов'язку і задоволенням;
3. ставлення до дітей;
4. ставлення до автономності або залежності подружжя;
5. ставлення до розлучення;
6. ставлення до любові романтичного типу;
7. оцінка значення сексуальної сфери в сімейному житті;
8. ставлення до «забороненості сексу»;
9. ставлення до патріархального чи егалітарної влаштуванню сімї;
10. ставлення до грошей.

Респондентам потрібно було оцінити ступінь своєї згоди з кожним із тверджень.

Наступна методика включала збір емпіричного матеріалу, за допомогою якої можна було дізнатися: *«Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» за Ю.Є. Альошиною, Л.Я. Гозманом,*

К.М. Дубовською. Аналіз існуючих робіт з проблем психології сім'ї дає можливість досліджуваним із запропонованих восьми сфер сімейного життя, обрати ті, які найчастіше виступають причиною міжособистісних конфліктів у подружжя.

1. Проблеми відносин з родичами і друзями.
2. Питання, пов'язані з вихованням дітей.
3. Прояви подружжям прагнення до автономії.
4. Ситуації порушення рольових очікувань.
5. Ситуації неузгодженості норм поведінки.
6. Проявів домінування подружжям.
7. Проявів ревнощів подружжям.
8. Розходження у ставленні до грошей.

Параметрами для опису поведінки людини в ситуації конфлікту були обрані активність (або пасивність) в ситуації конфлікту, згода (або незгода) з партнером по взаємодії. Методика має 32 вербально описані ситуації сімейного взаємодії, які носять конфліктний характер. Для відповіді досліджуваним пропонувалася шкала можливих реакцій, в якій було закладено дві ознаки: активність чи пасивність реакції і згоду або незгоду з чоловіком (тобто позитивність або негативність реакції). Шкала сконструйована так, що один її полюс (лівий) складає активне вираження незгоди, потім йдуть пасивне вираження незгоди, нейтральна поведінка, пасивне вираження згоди і, нарешті, інший полюс (правий) становить активне вираження згоди.

Тестовий матеріал досліджуваним пропонуються типові для сімейних пар ситуації, на які необхідно відреагувати так, як у житті. Результати методики отримують шляхом розрахунку загального індексу (середнє арифметичне відповідей за всіх ситуацій методики), а також приватних індексів по блоках (середнє арифметичне по кожному блоку). Значення індексів змінюються в інтервалі від -2 до +2. Негативне значення індексів говорить про «негативні» реакції респондента в конфліктних ситуаціях, позитивне - про «позитивних» реакціях. Значення в діапазоні від -1 до +1 підкреслюють пасивний характер поведінки випробуваного в сімейних

конфліктах, а близькі до +2 або до -2 – про активну позицію в даних ситуаціях.

Результати, отримані за допомогою даної методики, дають можливість охарактеризувати досліджувану пару по ряду параметрів: найбільш конфліктогенним сфери сімейних відносин, ступінь згоди (або незгоди) в ситуаціях конфлікту, рівень конфліктності в парі. Ці характеристики сім'ї в конфліктній ситуації можуть бути корисні як у дослідженнях різних сторін подружніх взаємин, так і при діагностиці сім'ї з метою консультування та подальшої корекції. При роботі з методикою необхідно використовувати два різних варіанти – для чоловіка і дружини, так як загальний варіант може викликати нерозуміння і плутанину у респондента.

Також, нами було використано «Тест-опитувальник задоволеності шлюбом» за В. В. Століним, Т. Л. Романовою, Г. П. Бутенко, який, призначений для експрес-діагностики ступеня задоволеності-незадоволеності шлюбом, а також ступеня узгодження-неузгодженості задоволеності шлюбом у тієї чи іншої соціальної групи. Опитувальник є одновимірну шкалу, що складається з 24 тверджень, що відносяться до різних сфер: сприйняття себе і партнера, думки, оцінки, установки і т.д. Кожному твердженню відповідають три варіанти відповіді. Випробуваному пропонується уважно прочитати кожне твердження і вибрати один з трьох варіантів, намагаючись уникати проміжних відповідей типу «важко сказати», «важко відповісти» і т.д..

Завершальна методика передбачала проведення *Тесту-опитувальника «Психологічна сумісність» за М. В. Лемак, В. Ю. Петрище*, який складався з 16 запитань, на які досліджуваним потрібно дати було відповідь «так», «буває по-різному»; «ні».

Таким чином, проаналізувавши психодіагностичний інструментарій щодо проведення дослідження хочемо поділитися з вами отриманими результатами у параграфі 2.2.

2.2. Аналіз отриманих результатів

Щоб досягти мети нашого дослідження нами були використані наступні психодіагностичні методики:

1. Тест-опитувальник задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романова, Г. Бутенко з метою діагностики ступеня задоволеності чи незадоволеності шлюбом у кожного з подружжя.

2. Опитувальник «Характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях» Ю. Альшиної, Л. Гозман – для виявлення найбільш конфліктогенних сфер подружніх відносин, ступінь згоди (або незгоди) у конфліктних ситуаціях, рівень конфліктності у парі.

3. Методика «Психологічна сумісність» М. Лемак, В. Петрище.

4. Тест на характер взаємодії у конфліктних ситуаціях, спрямований на вивчення особистісної схильності до конфліктної поведінки, виявлення певних стилів вирішення конфліктної ситуації.

У дослідженні взяли участь 20 сімейних пар, які проживають у зареєстрованому шлюбі. Серед них 5 пар проживають в Угорщині, 5 пар – в Німеччині та 10 пар – в Україні. Вік досліджуваних (від 23 до 49 років), освіта (середня та вища). Дослідження проводили в індивідуальній формі. Опитувальники пред'являлися учасникам дослідження з усіма необхідними вказівками та матеріалами за допомогою платформи Zoom.

Наше емпіричне дослідження проходило у два етапи:

На першому етапі дослідження нами були проведені: тест-опитувальник задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романова, Г. Бутенка. На отриманих результатах за цією методикою нами були виявлені респонденти задоволені та незадоволені шлюбними стосунками та ті, які вважають, що їхній шлюб перебуває на перехідній стадії. Також за допомогою опитувальника «Характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях» Ю. Альшиної, Л. Гозман ми визначили основні конфліктні сфери, які є у нашої вибірки респондентів. За допомогою методик: «Психологічна

сумісність» М. Лемак, В. Петрище та «Тесту на характер взаємодії у конфліктних ситуаціях» ми з'ясували, яка стратегія поведінки переважає у подружніх парах нашої вибірки.

На другому етапі дослідження, ми описали результати отриманих даних та зробили відповідні висновки.

Спробуємо розглянути результати нашого дослідження більш детально. Зведені результати подані в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Порівняльний аналіз результатів дослідження на визначення психологічної сумісності та задоволеності шлюбом

	Методика «Психологічна сумісність» М. Лемак, В. Петрище		Тест-опитувальник задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романова, Г. Бутенко	
Подружні пари	Гармонійні стосунки	Дисгармонійні стосунки	Благополучні стосунки	Неблагополучні стосунки
Подружні пари України	55%	45%	50%	50%
Подружні пари Європи	85%	15%	75%	25%

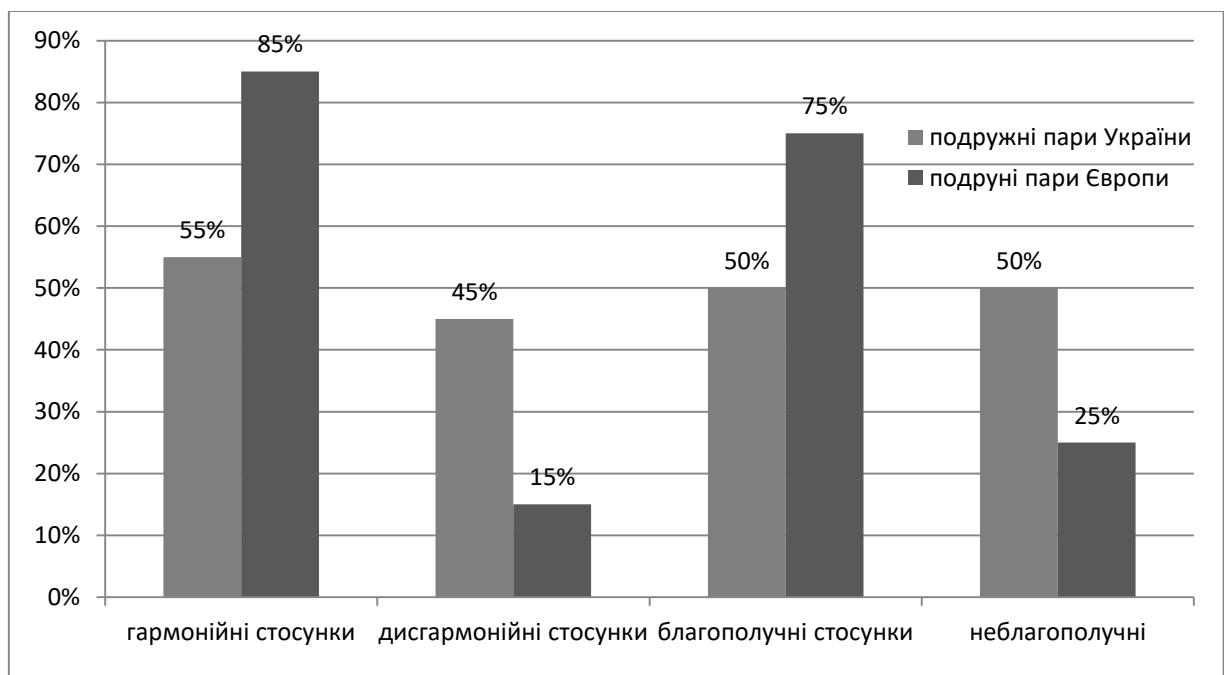

Рис. 2.1. Порівняльний аналіз результатів дослідження за методиками «Психологічна сумісність» М. Лемак, В. Петрище та Тестом-

**опитувальником задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романова,
Г. Бутенко**

У результаті дослідження за парними висловлюваннями було виявлено загалом, що за такими показниками, як: гармонійні / дисгармонійні стосунки подружніх пар України та тих, що проживають закордоном дещо відрізняються. Зокрема, (55%) подружніх пар України переживають гармонійні стосунки, однак (45%) – дисгармонійні. Натомість, (85%) подружніх пар Європи переживають гармонійні стосунки на противагу – (15%).

Це може свідчити про те, що вибірка респондентів України характеризуються більшими труднощами у взаємовідносинах один з одним, не достатньо швидко здатні знаходити порозуміння порівняно з вибіркою подружніх пар із закордону. Як показують результати дослідження вони мають більше схожі погляди, краще розуміють свого партнера, мають схожі характери та вподобання.

Такі результати підтверджують дані і за тестом-опитувальником задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романова, Г. Бутенка. Зокрема, подружні пари, що проживають закордоном більше задоволені шлюбом у порівнянні з подружніми парами, що проживають в Україні.

Науковець з питань сі'мі А. Буковинський говорить про те, що в Україні щороку реєструють у середньому 300 000 шлюбів, однак більше половина подружніх пар розлучаються. На нашу думку, незадоволеність шлюбом українських подружніх пар зумовлена невідповідністю до життя у подружжі, нестачі знань та порушенні ціннісних орієнтирів.

Також, закордоном пари вступають у шлюб значно пізніше, ніж в Україні. Ми також вирішили з'ясувати це питання. То ж результати дослідження респондентів за віковими параметрами представлені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Подружні пари				
	Вік досліджуваних		Стаж перебування у шлюбі	
Подружні пари	Від 20-30	Від 30-50	Від 1-10	Від 10-30
Подружні пари	70%	30%	55%	30%

України				
Подружні пари Європи	25%	75%	60%	40%

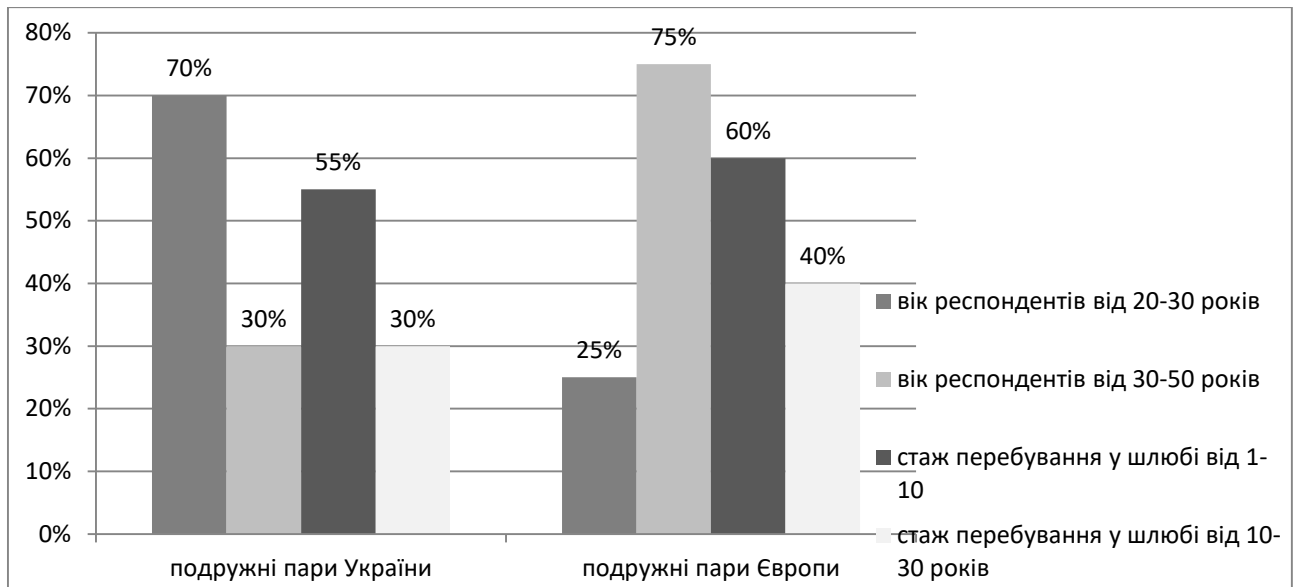

Рис. 2.2. Порівняльний аналіз результатів дослідження за віком респондентів та стажем перебування у шлюбі

У результаті нашого дослідження виявлено, що в Україні молодь значно раніше вступає у шлюб порівняно із молодими людьми, що проживають за кордоном. Дослідники з питань сімейних стосунків стверджують, що щасливі ті пари, які одружуються «за покликом серця», а не тому, «що усі вже навколо одружені». Не можна не погодитись з цією думкою, оскільки стереотипи, які притаманні з цього приводу у наших людей є ще достатньо міцними. Тому варто навчати своїх дітей, проводити просвітницьку роботу, що основою щасливого сімейного життя є взаєморозуміння, кохання, прийняття іншого таким, яким він є, взаємне бажання вдосконалюватися разом, спільні інтереси, боротьба зі своїм «его», а не вік.

Щоб з'ясувати наскільки задоволені шлюбом подружні пари України (чоловіки та жінки), ми дослідили їхні безпосередні уявлення про власне подружнє життя. Результати дослідження задоволеності шлюбом за методикою Тест-опитувальник задоволеності шлюбом В. Столін, Т. Романовою, Г. Бутенко серед чоловіків та жінок представлено у таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати дослідження за Тестом-опитувальником задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко у чоловіків та жінок, що проживають в Україні (стаж у шлюбі від 1-10 років)

№	Рівень задоволеності	Стаж у шлюбі від 1-10 років	
		Чоловіки (%)	Жінки (%)
1	практично повна задоволеність	14%	7%
2	значна задоволеність	14%	27%
3	скоріше задоволений/а	46%	13%
4	скоріше незадоволений/а	7%	13%
5	значна незадоволеність	19%	33%
6	часткова задоволеність	0%	7%

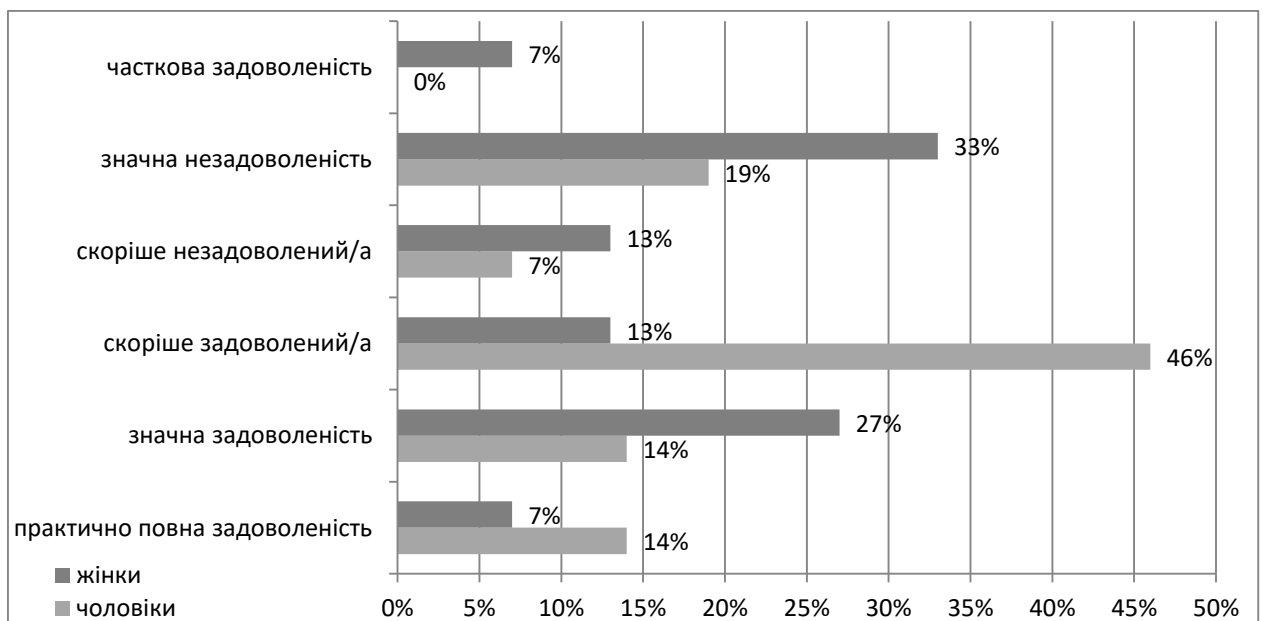

Рис. 2.3. Результати дослідження за Тестом-опитувальником задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко у чоловіків та жінок, що проживають в Україні (стаж у шлюбі від 1-10 років)

Ми отримали цікаві результати дослідження за Тестом-опитувальником задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко у чоловіків та жінок, що проживають в Україні. Отже, більшість чоловіків відчують

скоріше задоволеність шлюбом порівняно їхніми дружинами. Зокрема, 33% жінок висловили значну незадоволеність шлюбними стосунками, 13% зазначили, що скоріше незадоволені. Натомість, чоловіки більш позитивно оцінюють своє подружнє життя порівняно з жінками.

Причому варто зазначити, що саме категорія подружніх пар, які незадоволені подружніми стосунками – це подружні пари, стаж яких від 1-10 років. Мабуть, такі результати є дещо закономірними, оскільки на сьогодні за статистикою є високий відсоток розлучень в Україні. Зокрема від 52% до 61% розлучень припадає на молоді сім'ї, на молоді пари, які проживають у шлюбі від 1 до 2 років. Це відбувається у тому випадку, коли існують непорозуміння між чоловіком та жінкою, недовіра у стосунках, нещирість у відносинах, суттєві фінансові труднощі див. табл..2.4.

Таблиця 2.4.

Результати дослідження за Тестом-опитувальником задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко у чоловіків та жінок, що проживають в Україні (стаж у шлюбі від 10-30 років)

№	Рівень задоволеності	Стаж у шлюбі від 10-30 років	
		Чоловіки (%)	Жінки (%)
1	практично повна задоволеність	25%	17%
2	значна задоволеність	20%	23%
3	скоріше задоволений/а	25%	21%
4	скоріше незадоволений/а	10%	11%
5	значна незадоволеність	15	19%
6	часткова задоволеність	5%	9%

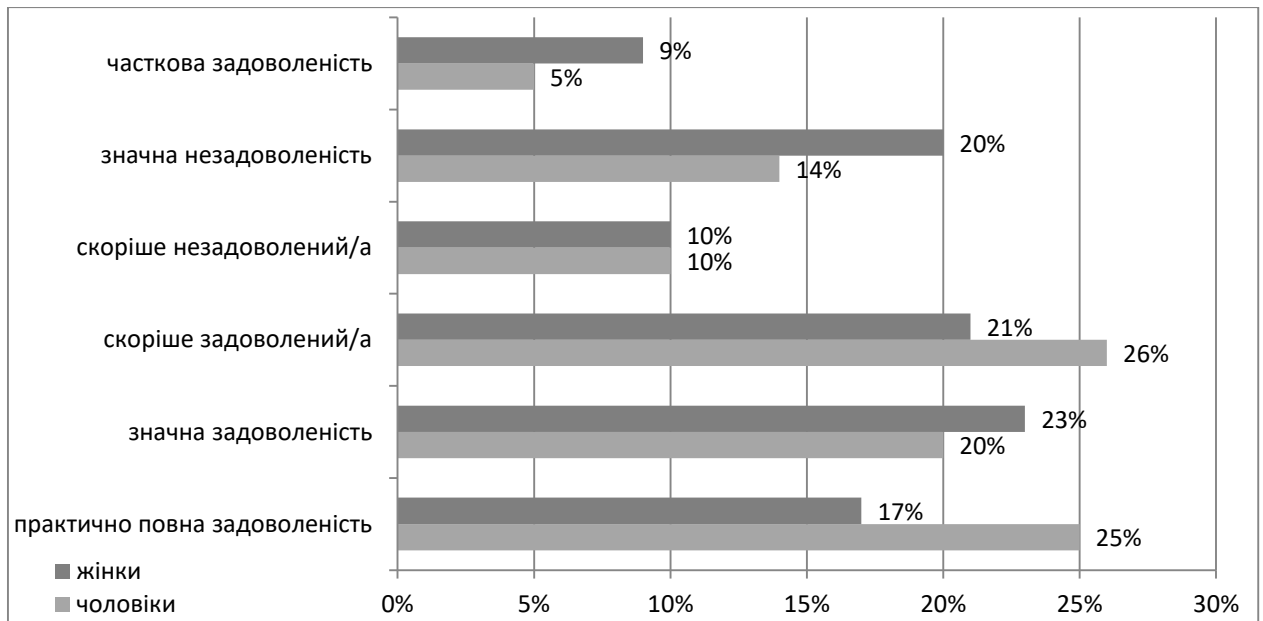

Рис. 2.4. Результати дослідження за Тестом-опитувальником задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко у чоловіків та жінок, що проживають в Україні (стаж у шлюбі від 10-30 років)

Дослідження за Тестом-опитувальником задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко у чоловіків та жінок, що проживають в Україні (стаж у шлюбі від 10-30 років) показало наступні результати: значну задоволеність приблизно однаково продемонстрували і чоловіки (20%) і жінки (23%). Порівняно з попередніми парами вони є більш гармонійними у стосунках, краще розуміють один одного, є більш терпимими до недоліків партнера та поділяють однакові цінності.

Щоб порівняти результати дослідження подружніх пар, що проживають в Україні із подружніми парами, що проживають за кордоном ми також проаналізували їхні показники за «Тестом-опитувальником задоволеності шлюбом» В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко у чоловіків та жінок, що проживають в Україні див. табл.2.5.

Таблиця 2.5

Результати дослідження за Тестом-опитувальником задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко у чоловіків та жінок, що проживають закордоном (стаж у шлюбі від 1-5 років)

№	Рівень задоволеності	Стаж у шлюбі від 1-5 років	
		Чоловіки (%)	Жінки (%)
1	практично повна задоволеність	20%	20%
2	значна задоволеність	25%	35%
3	скоріше задоволений/а	48%	30%
4	скоріше незадоволений/а	5%	5%
5	значна незадоволеність	0%	5%
6	часткова задоволеність	2%	5%

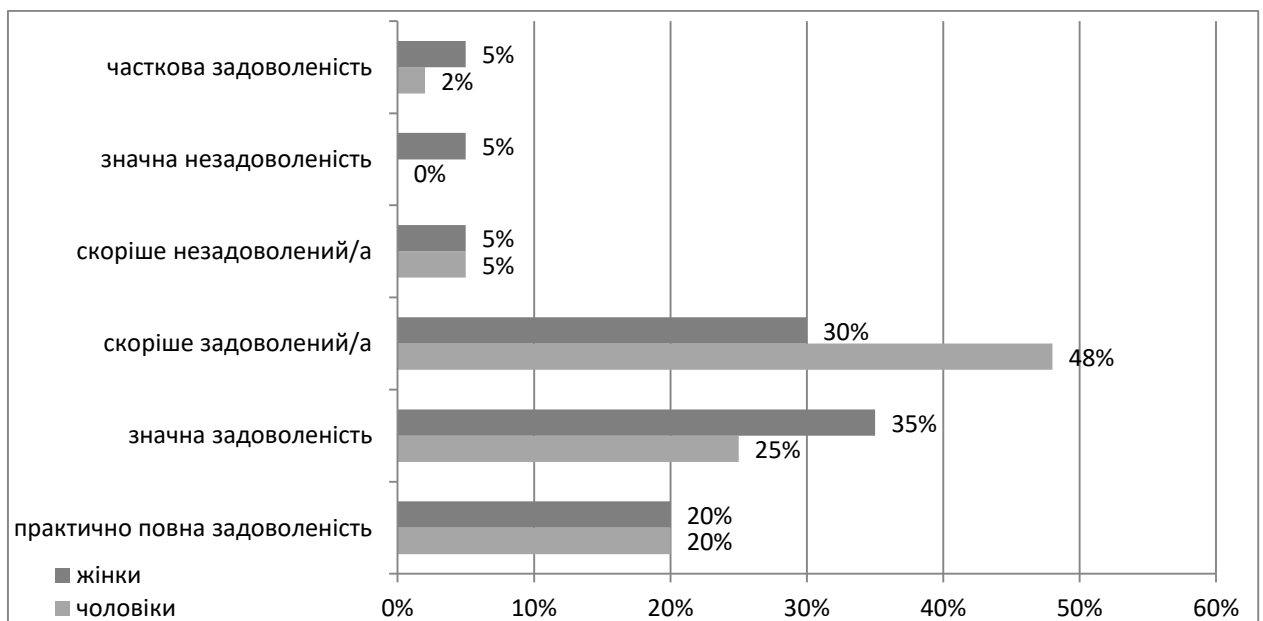

Рис. 2.5. Результати дослідження за Тестом-опитувальником задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко у чоловіків та жінок, що проживають закордоном (стаж у шлюбі від 1-10 років)

Порівнявши результати дослідження за «Тестом-опитувальником задоволеності шлюбом» В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко у чоловіків та

жінок, що проживають закордоном (стаж у шлюбі від 1-5 років) можна зробити висновок про те, що ці подружні пари є більше задоволені, як партнерськими стосунками серед чоловіків, так і серед жінок порівняно з подружніми парами, які проживають в Україні.

Це може свідчити про те, що подружні пари, які проживають закордоном є більш соціально захищені, мають менші проблеми з фінансовими труднощами, оскільки мають більше можливостей знайти роботу, яка би покривала їхні потреби. Відповідно у них більше можливостей подорожувати, цікаво проводити час, що безсумнівно впливає на задоволеність шлюбом. Натомість, наші подружні пари мають менше таких можливостей, що призводить до постійного пошуку роботи, звинувачення один одного у проблемах, непорозуміння і як наслідок до незадоволеності шлюбом.

Таблиця 2.6.

Результати дослідження за Тестом-опитувальником задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко у чоловіків та жінок, що проживають закордоном (стаж у шлюбі від 10-30 років)

№	Рівень задоволеності	Стаж у шлюбі від 10-30 років	
		Чоловіки (%)	Жінки (%)
1	практично повна задоволеність	40%	34%
2	значна задоволеність	30%	31%
3	скоріше задоволений/а	20%	24%
4	скоріше незадоволений/а	5%	5%
5	значна незадоволеність	0	1%
6	часткова задоволеність	5%	5%

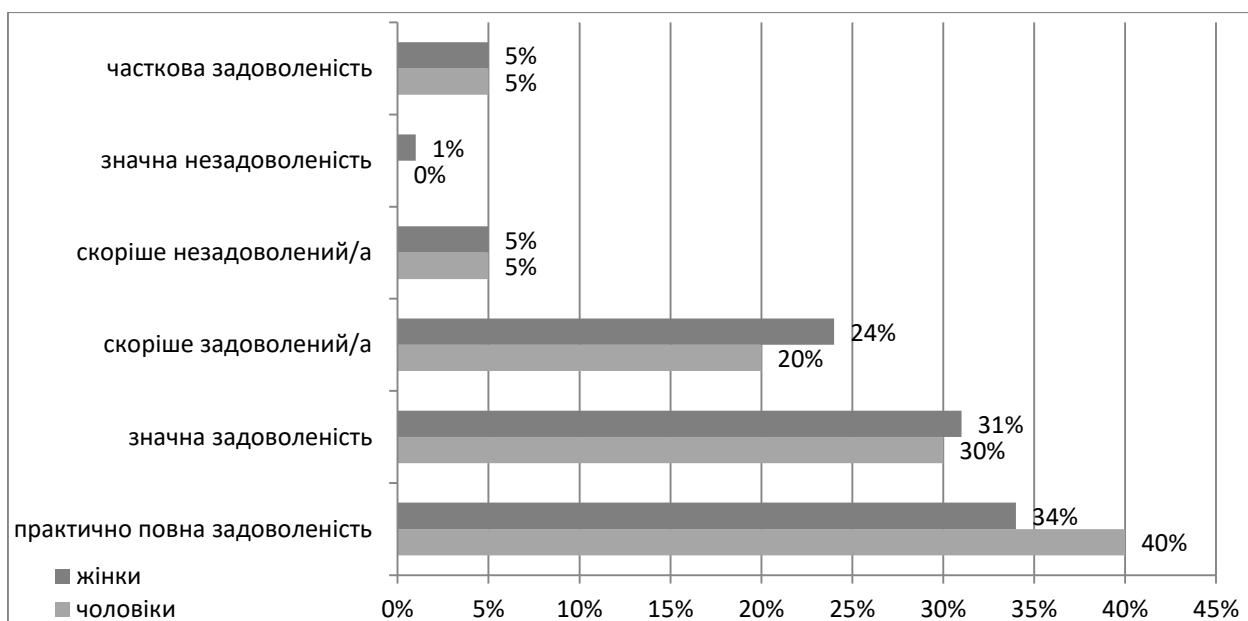

Рис. 2.6. Результати дослідження за Тестом-опитувальником задоволеності шлюбом В. Століна, Т. Романової, Г. Бутенко у чоловіків та жінок, що проживають закордоном (стаж у шлюбі від 10-30 років)

За результатами нашого дослідження ми можемо зробити висновок, що подружні пари, які проживають закордоном є більше задоволені шлюбом порівняно з подружніми парами, що проживають в Україні. На нашу думку, це може бути пов'язано з більш вищим рівнем життя у цих країнах порівняно з Україною, більшою можливістю змістовніше проводити час, наповнювати своє життя новими враженнями, емоціями та почуттями. Такі результати також можуть бути основою для більш глибоких подальших досліджень задоволеності шлюбом подружніх пар, що проживають в Україні та закордоном.

Для більш повного аналізу проблеми нашого дослідження ми використали методикку: «Характер взаємодії подружжя у ситуаціях конфлікту» (адаптація Л. Гозман, Ю. Альошина, О. Дубовської). За результатами дослідження ми отримали наступні дані див. табл. 2.7.

Таблиця 2.7.

Результати дослідження за методикою «Вимірювання установок у подружній парі» (адаптація Л. Гозман, Ю. Альошина, О. Дубовської)

Поведінка	Чоловіки, що проживають в Україні (%)	Жінки, що проживають в Україні (%)	Чоловіки, що проживають закордоном (%)	Жінки, що проживають закордоном (%)
Активна позиція у відстоюванні власної думки	25%	52%	30%	55%
Розподіл фінансів	13%	20%	50%	50%
Виховання дітей	9%	55%	40%	55%

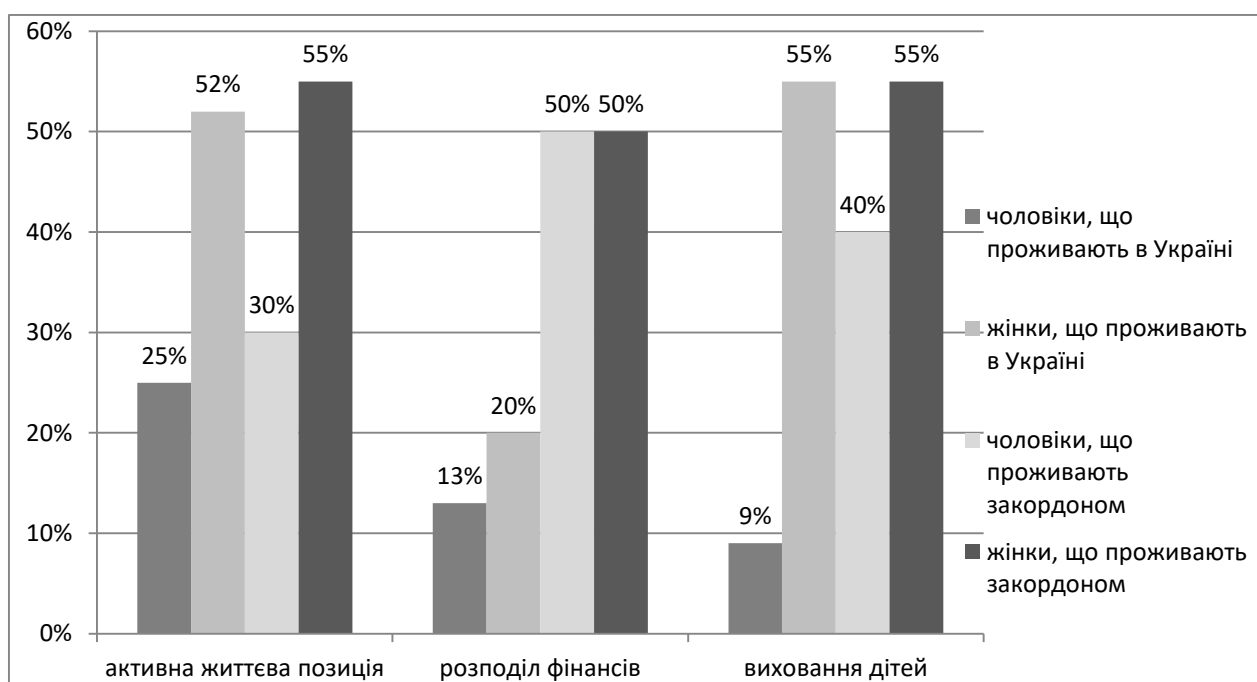

Рис. 2.7. Порівняльний аналіз результатів за методикою «Вимірювання установок у подружній парі» (адаптація Л. Гозман, Ю. Альошина, О. Дубовської)

За результатами аналізу отриманих даних, (25%) чоловіків, що проживають в Україні, займають достатньо активну позицію щодо відстоювання своєї думки, власних переконань, лише (4%) – займають пасивну позицію. Зокрема, (13%) прагнуть визначати, як розподілятимуться

фінанси у родині, (15%) – займають активну позицію у вирішенні проблем із дітьми. Натомість, жінки займають активну позицію у відстоюванні власної думки у конфліктній ситуації (52%). У питанні виховання дітей, жінки проявили максимум емоцій та активність у відстоюванні власної позиції щодо цього питання (55%). Що стосується фінансів у сімейному бюджеті, то (20%) жінок наполягають на тому, що саме вони повинні займатися розподілом бюджету.

З іншого боку, пасивну позицію у конфліктних ситуаціях займають (10%) жінок. Таким чином, можна зробити висновок, що питання пов'язані з вихованням дітей, активне відстоювання власної позиції, домінування у сім'ї, розподілі фінансів отримують більший відгук, емоційні реакції серед жінок, ніж серед чоловіків.

Серед досліджуваних, які проживають закордоном ми отримали наступні результати: готові відстоювати власну позицію (30%) чоловіків. У розподілі фінансів готові брати участь (50% / 50%), як чоловіків, так і жінок. Тобто вони разом беруть участь в обговоренні питання куди і на що будуть витратити зароблені гроші. У питанні виховання дітей, як і в українських подружніх парах більшу ініціативність беруть на себе жінки (55%). Однак, порівняно з чоловіками із подружніх пар України, чоловіки, що проживають закордоном (40%) готові активно обговорювати питання, що стосуються виховання дітей.

Якщо порівняти результати дослідження, отримані на респондентах, що проживають в Україні з вибіркою досліджуваних, що проживають закордоном можна зробити висновок, що чоловіки, які проживають закордоном є більш активними у відстоюванні власних позицій, намагаються відстояти власну позицію у конфліктних ситуаціях, що може бути причиною розвитку непорозумінь та суперництва див. табл.2.8.

Таблиця 2.8.

Результати дослідження за методикою «Стиль поведінки подружніх пар під час сімейного конфлікту» (адаптація Н. Грішиної)

Поведінка	Чоловіки, що проживають в Україні (%)	Жінки, що проживають в Україні (%)	Чоловіки, що проживають закордоном (%)	Жінки, що проживають закордоном (%)
Суперництво	45%	20%	35%	15%
Співпраця	20%	25%	30%	35%
Компроміс	15%	15%	25%	30%
Уникнення	10%	20%	10%	5%
Пристосування	10%	20%	0%	15%

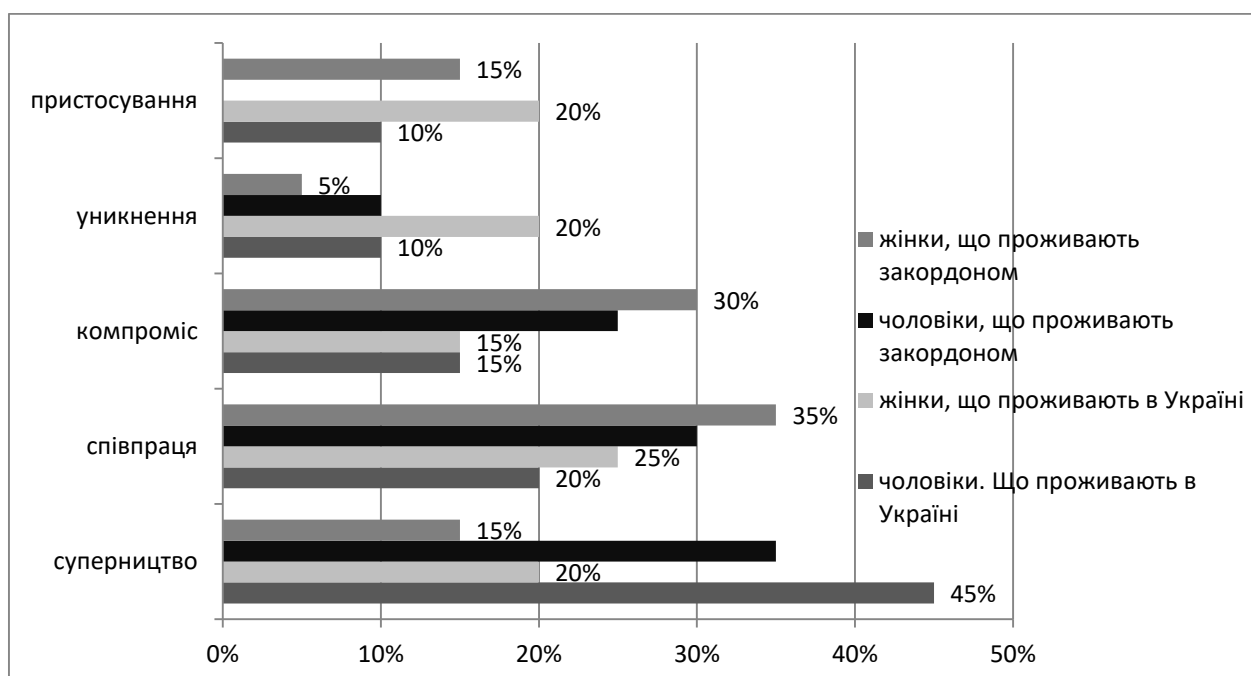

Рис. 2.8. Порівняльний аналіз результатів дослідження за методикою «Стиль поведінки подружніх пар під час сімейного конфлікту» (адаптація Н. Грішиної)

У результаті дослідження стилю поведінки у конфліктних ситуаціях ми отримали наступні результати: агресивна поведінка з використанням стилю «суперництво» виявлено у (45%) чоловіків і (20%) жінок, що проживають в Україні. Стилю «співпраця» дотримуються (20%) чоловіків та (25%) жінок. За показниками стилю «компроміс» готові діяти (по 15%) чоловіків та жінок. Щодо стилю «уникнення», то (10%) чоловіків і (20%) слідує йому під час

сімейного конфлікту. Стилю «пристосування» готові притримуватися у конфліктній ситуації (10%) чоловіків та (20%) жінок. Варто зазначити, що серед подружніх пар, що проживають в Україні вкрай непопулярними є стилі поведінки, які спрямовані на компроміс, причому серед чоловіків і жінок. Жінки частіше за чоловіків притримуються стилю «пристосування», приймають позицію чоловіка у конфліктній ситуації, чи то щоб згладити проблему, чи щоб запобігти розвитку конфлікту, що може перерости у скандал. Цікаво, що чоловіки більше схильні наполягати на своєму, займати більш агресивну позицію суперництва, дотримуватись лише власних переконань.

Також нами виявлені дещо відмінні результати подружніх пар, що проживають закордоном порівняно з парами, що проживають в Україні. (35%) чоловіків та (15%) жінок дотримуються стилю «суперництва». Такі результати є свідченням того, що як і в українських сім'ях, чоловіки, що проживають закордоном не готові поступатися у конфліктних ситуаціях відстоюючи лише власну точку зору на проблему. (30%) чоловіків та (35%) жінок дотримуються стилю «співпраця». Це може свідчити про те, що як і чоловіки, так і жінки готові взаємодіяти і співпрацювати разом у проблемних ситуаціях. Серед сімей, що проживають в Україні, цей показник значно нижчий. На компроміс готові йти (25%) чоловіків та (30%) жінок, що проживають закордоном. Відзначимо, що в українських подружніх парах цей відсоток значно нижчий. Що стосується стилю «уникнення», то пари, що проживають закордоном, лише (10%) чоловіків та (5%) готові дотримуватися такої поведінки. Позиції «пристосування» взагалі не притаманне чоловікам, що проживають закордоном, однак (15%) жінок все ж таки готові слідувати такому стилю з метою, як на нашу думку, аби уникнути більш глобального конфлікту.

Порівнюючи результати обох вибірок, можна зробити висновок, що у конфліктних ситуаціях сім'ї, які проживають закордоном більше готові йти на компроміс та співпрацю, хоча за показником «суперництво», чоловіки

обох вибірок прагнуть домінувати у стосунках. Також, жінки, що проживають в Україні більше схильні йти на компроміс, щоб згладити ситуацію, пристосуватися, прийняти позицію чоловіка.

Тобто у більшості пар стосунки гармонійні та схожі характери.

Найчастіше в опитаних пар конфлікти виникають через проблеми відносин з родичами і друзями, порушення рольових очікувань, неузгодженість норм поведінки, прояв домінування одним із подружжя, розбіжності у ставленні до грошей та відсутність адаптивності в момент народження первістків. Торкаючись питання про перехід до батьківства неодноразово вивчався, аби вимірити ступінь напруги в шлюбі. Дослідження з цієї теми мали неоднозначний характер, та в значущій мірі науковці прийшли до висновку, що перехід до ролі батька стає передвісником зниження рівню задоволеності подружнім життям. Діада стає тріадою, і ця різниця приносить обом партнерам значущі випробування. Народження дитини трансформує внутрішній психологічний та емоційний стан батьків і назавжди змінює динаміку шлюбу [87].

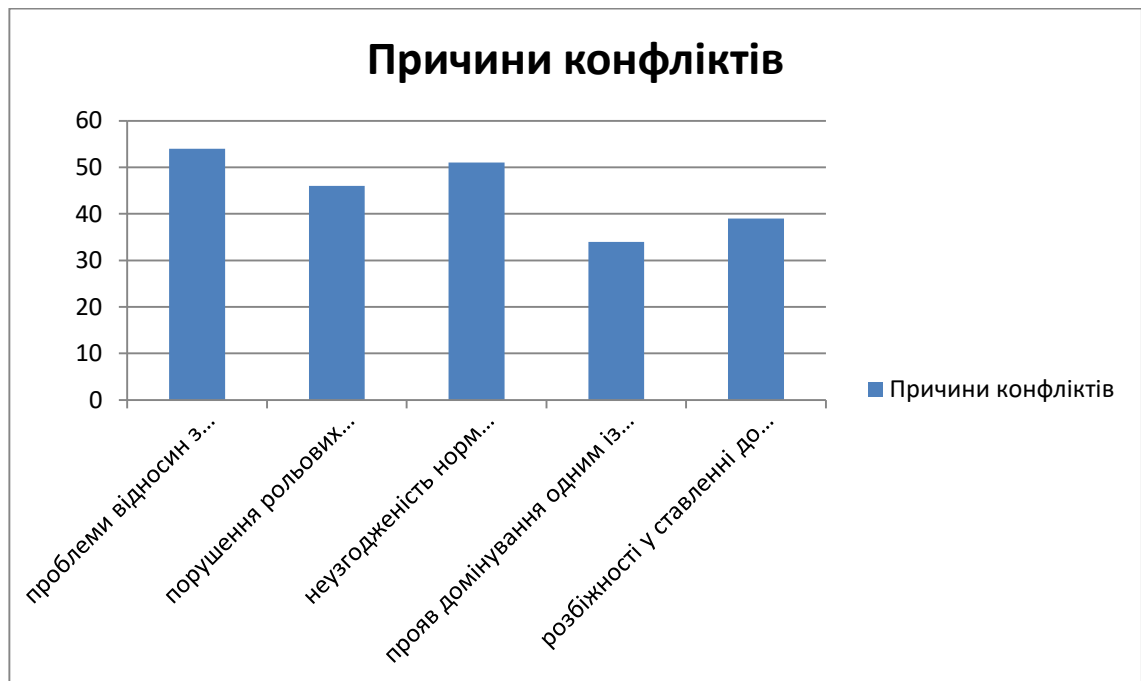
В дослідженні переходу до батьківської ролі важлива роль надається реорганізації. Це час, коли шлюб може стати особливо вразливим, тому що стосунки необхідно реорганізувати таким чином, щоб кожен день стикатися з новими проблемами [86].

Реорганізація включає безліч змінних, таких як догляд за дітьми, конфлікти в розпорядку дня і загальні буденні проблеми. Здається, що всі ці важливі життєві зміни відбуваються несподівано і одразу і, таким чином, загострюють стосунки, викликаючи в партнерів паніку та водночас безпорадність та хронічну втому. Здатність пари знаходити способи справлятися із стресом сприяє зменшенню або збільшенню напруги в шлюбі. Від того наскільки пара влучно та вчасно вносить корективи та знаходить компроміси залежить їх адаптивність до цього етапу стосунків.

Слід зазначити, що згідно цих досліджень, діти не можуть бути джерелом зменшення задоволеності шлюбом. Зниження якості шлюбу може проявитися одразу після весілля, коли романтичний жар зникає див. табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Результати опитувальника «Характер взаємодії подружжя у конфліктних ситуаціях» Ю. Є. Альшиної, Л. Я. Гозман

Тобто бачимо, що сьогодні подружжя не зациклюється на проблемах, будують гармонійні стосунки. Також слід відмітити, що під час опитування, респонденти неодноразово висловлювали свої спостереження щодо різного роду практик, які містять в собі різні види рефлексії. Серед них особливу увагу приділяли медитації, прогулянці на природі та слуханні музики. Згідно висловлювань партнерів, такі практики значно зміцнюють їх здатність конфліктувати екологічно та сприяють саморозвитку безпосередньо у парі. Беручи до уваги цей аспект, можна також відзначити, що сьогоднішні тенденції «пошуку себе» у парі також змінять в майбутньому сприйняття

шлюбних стосунків на соціальному та духовному рівні, впливаючи на гармонізацію суспільства та колективної свідомості.

Підсумовуючи: у більшості респондентів прослідковується наявність психологічного дисбалансу в стосунках: відсутність цілісності, конфліктність, брак емоційної підтримки, наявність таких неусвідомлених деструктивних емоцій як відчуття провини, злість, образа, заздрість, сором).

Аналізуючи підсумки результатів дослідження методики «Тест на характер взаємодії в конфліктних ситуаціях» в деяких сім'ях прослідковуються певні труднощі із взаєморозумінням та страх висловлювання власної позиції. Під час опитування пари категорично відмовлялися відповідати на деякі питання. В деяких з них це було пов'язано із тим, що тема виявилася табуваною для одного із партнера, а в інші висловлювали критику щодо старомодності поставленого запитання та його неактуальності. Беручи до уваги той факт, що більшість опитуваних пар проживала до шлюбу разом, але обговорювала свої очікування одне з одним, в тестах таких пар, відображалася взаєморозуміння та менша конфліктність і в інших сферах життя, таких як робота, навчання, виховання дітей тощо.

Дані проведених методик вказали нам на якість комунікації (вербальної та невербальної) між партнерами, наскільки вона ефективна та конфліктогенна.

Під час анкетування багато пар намагалося звірити свої відповіді із відповідями партнера, що свідчить, на нашу думку, про недостатню самореалізованість та прояв власної ідентичності всередині пари. Більша частина чоловіків вагалася щодо проходження тестів, проявляючи відсутність ініціативності, тобто було відсутнє бажання працювати в парі як таке. Говорити про абсолютну відсутність взаєморозуміння в парах, спираючись на це неможливо, проте відповіді таких партнерів в методиці «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» демонстрували підтвердження пасивності одного із партнерів, що відобразилася в тому числі на соціальній сфері пари. Такий низький рівень ентузіазму та дослідження

себе у парі може свідчити про кризові періоди в подружжі, які тим не менш, з часом долаються і зміцнюють стосунки. Надзвичайно важливо в таких моментах проявляти повагу до вибору людини, адже тиснучи та маніпулюючи партнером, дружина чи чоловік віддаляються від одне одного, втрачаючи будь-яке взаєморозуміння та авторитетність.

Відповідно до проведеного емпіричного дослідження можна підвести підсумок:

1. Основними причинами подружніх конфліктів є розбіжність інтересів та відсутність навичок їх синтезу або прийняття.

2. Іноземні пари, що приймали участь в дослідженнях (навіть беручи до уваги до факт, що вони імігранти), більш пластичні в плані комунікації та практикують різні психологічні тренінги з метою покращення та удосконалення стосунків в парі. Деякі з них, виявляють зацікавленість до нових досліджень у галузі психології та читають відповідну літературу.

3. Ті подружжя, які перебувають в парі більше 30-ти років в цивільному шлюбі в порівнянні із парами, котрі обрали гостьовий вид шлюбу – більш соціально та фінансово стабільні, мають «підтримуюче» коле спілкування та більш вмотивовані. Дослідження показали, що навіть показники психічного та фізичного здоров'я пари вищі, за тих, хто не має такого досвіду, обґрунтовуючи це тим, що такі гормони як окситоцин продовжують вироблятися роками у партнерів і це позитивний вплив на самопочуття людини [88].

Основним способом поведінки в конфлікті найчастіше є: знаходження компромісу і пояснення в коректній формі. Третя частина опитаних пар має незадоволеність шлюбом або швидше незадоволеність, ніж задоволеність.

2. Половина пар – це присутність дисгармонії в стосунках: відсутність єдності і солідарності один з одним, зниження позитивних емоційних зв'язків, переважання таких почуттів, як ворожість, гнів, почуття провини, каяття, ревності, сором, обурення з приводу прихованості почуттів. До особистісних факторів відносять психологічну незрілість, егоцентризм

одного з подружжя, зацикленість на минулому або гальмування розвитку на одному з попередніх етапів розвитку, неадекватну ідентичність, деякі негативні риси особистості, внутрішній конфлікт, низьку самооцінку, травми дитинства або завищені вимоги до себе і партнера.

Міжособистісні фактори являють собою різницю між очікуваннями про партнера і реальністю, боротьбу за лідерство в сім'ї, взаємне приписування партнеру власних помилок, відмінність смаків, інтересів, різне виховання в сім'ях, неповне прийняття партнера або дитини, конфлікти в батьківській родині, проблеми в спілкуванні, зміна ролі сім'ї, слабке уявлення про шлюб, труднощі сімейного життя, недолік батьківської любові, відсутність турботи, протиріччя між напрямками особистісного і групового розвитку, різні сімейні норми і традиції, погляди на сім'ю і роботу, різні підходи до вирішення проблем в сім'ї.

3. Сімейні конфлікти – це конфлікти, що виникають між членами однієї сім'ї як з приводу питань життєдіяльності сім'ї, так і з приводу задоволення різноманітних потреб її членів, відповідності рольової поведінки очікуванням. Дослідження показало неможливість існування безконфліктних сімей.

До числа основних причин сімейних конфліктів і розлучень в молодих сім'ях відносять установку на шлюб як на щось легке. Виявляється ця установка в наступних чотирьох факторах:

- 1) непідготовленість молодих людей до різкої зміни способу життя;
- 2) складність відносин між поколіннями;
- 3) гедоністичні ставлення до шлюбу (коли від нього чекають одних тільки приємних несподіванок);
- 4) відсутність підготовки до виконання всього комплексу функцій, необхідних родині.

Однією з найбільш поширених психологічних проблем у подружжя є проблема взаємодії з батьківськими сім'ями. У першому випадку недостатня зрілість одного з молодих людей, його емоційна залежність від батьківської

сім'ї не дозволяє сформуватися нормальній подружній системі. Багато молодих людей далеко не відразу усвідомлюють, що тепер всі проблеми, труднощі, спірні питання вони повинні вирішувати саме один з одним, а не зі своїми батьками. У другому випадку проблема виходить від батьків, яким важко знизити ступінь своєї участі в житті дорослої дитини. Їм буває непросто відмовитися від ідеї надання допомоги, навіть якщо молоді її не дуже потребують.

4. Емпіричне дослідження та отримані результати показали необхідність розробити систему роботи психолога, спрямовані на запобігання конфліктів і ефективної поведінки в конфліктних ситуаціях, що є практичною значущістю даної роботи.

Сім'я є переважаючою формою життєдіяльності населення в різних суспільних системах світу. Тому завдання дослідників, виробити систему соціально-психологічних заходів, що запобігають збільшенню числа конфліктів в молодих сім'ях і їх деструктивних наслідків.

Дане дослідження так само має на увазі складання програми подолання конфліктів в молодій сім'ї. Програма подолання буде спрямована на подолання причин та формування навичок і знань про конфлікти в молодих сім'ях.

Компонент психологічного консультування, включає в себе просвіту молодого подружжя з питань виникнення конфліктів в молодій сім'ї, його особливостей протікання, кризах адаптації до шлюбу, освітлення технік ведення конфлікту і міжособистісної взаємодії. Консультативно-просвітницький компонент розрахований на 4 години, і організовується з застосуванням таких форм роботи так: міні лекція, бесіда, круглий стіл, групові дискусії.

ВИСНОВКИ

1. Розкрили проблему шлюбу у працях зарубіжних та вітчизняних вчених. У найширшому сенсі шлюб – це громадське встановлення, установа чи, як трактують соціологи, особливий громадський інститут, особлива форма громадського устрою поруч із інститутом власності. Шлюб – це історично зумовлена, санкціонована і регульована суспільством форма відносин між статями, між чоловіком і жінкою, яка встановлює їхні права та обов'язки по відношенню один до одного та до дітей, свого потомства. Іншими словами, шлюб – це традиційний засіб формування сім'ї та громадського контролю за нею, одна із знарядь, шляхів, способів самозбереження та розвитку суспільства.

Разом із збільшенням кількості спільностей, до яких входила та чи інша людина (молодіжні групи, виробничі об'єднання, клуби за інтересами тощо), сім'я поступово поступалася частиною своїх функцій іншим групам. І в той же час з самого свого виникнення і до наших днів серед усіх цих груп сім'я має своє неминуще і надзвичайно важливе значення та відповідну роль та функції.

Сім'єю традиційно називається засноване на кровній спорідненості, шлюбі чи усиновленні об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту та взаємною відповідальністю за виховання дітей; Члени сім'ї часто живуть в одному будинку.

2. Висвітливши поточний стан шлюбних стосунків в Україні та країнах Європи могли прослідкувати наступну динаміку: число зареєстрованих шлюбів зменшується, а кількість співжителств і частота розлучень збільшуються. Шанси розлучених жінок на новий законний та міцний шлюб невеликі. Повторні шлюби розпадаються не рідше, ніж перші шлюби. Все це веде до подальшого зниження народжуваності. Жінки, які перебувають у зареєстрованому шлюбі, до кінця репродуктивного віку мають більше дітей, ніж жінки, які перебувають у незареєстрованих партнерствах.

Жінки, які перебувають у повторному законному шлюбі, мають більше дітей, ніж перебувають у першому шлюбі. Але навіть у них середня кількість народжених дітей значно менша за той мінімум, який необхідний для простого заміщення поколінь. Лише одна з кожних п'яти жінок репродуктивного віку, у яких припинився перший шлюб, на момент опитування перебувала у законному шлюбі. Середня кількість дітей у жінок, які перебувають у незареєстрованих союзах більше, ніж у одружених і в розлучених, але менше, ніж у заміжніх. Сумніви у надійності стосунків із неофіційними партнерами призводять до відкладання народження дітей. Проте створення сім'ї починається не від народження дитини, а зі вступу до законного шлюбу.

3. Описали історію шлюбних стосунків. До початку XXI ст. сім'я пройшла кілька ступенів розвитку: патріархальна чи традиційна, детоцентристська чи сучасна, подружня чи постсучасна, а також неповна та позашлюбна. В даний час відбувається трансформація сучасних уявлень чоловіків та жінок щодо інституту сім'ї, яка супроводжується зміною духовних засад та духовного потенціалу сучасної сім'ї. Серед важливих чинників, що впливають на сім'ю та її стабільність можна назвати такі: вестернізація системи цінностей (поширення західних цінностей у світі); трансформація економічного устрою; свобода вдач; прояви індивідуалізму; гендерна асиметрія (тобто непропорційна представленість соціальних та культурних ролей обох статей у різних сферах життя); перерозподіл соціальних ролей між жінкою та чоловіком тощо.

Розпад триєдності шлюбної, сексуальної та репродуктивної поведінки руйнує регуляційний механізм народжуваності та сімейної стабільності, ведучи до допустимості дошлюбних відносин, контрацепції та абортів, розлучень, позашлюбного материнства. Ослаблення ролі сім'ї як посередника у взаємодії особистості та суспільства посилює внесімейні ціннісні орієнтації членів сім'ї, особисті досягнення, веде до переваги над цінністю сімейного способу життя і цінністю дітей.

4. Проаналізували актуальний стан шлюбних стосунків в Україні та Європі. Сьогодні все більше молодих пар надають перевагу громадянському шлюбу та надають перевагу нуклеарному типу сім'ї.

5. Провели емпіричне дослідження психологічних особливостей шлюбних стосунків. Провівши емпіричне дослідження можемо виділити основні причини, що викликають конфлікти. До них відноситься бажання партнерів запобігти розбіжності у поглядах, відсутність простору для самовираження, відсутність навичок ефективної комунікації. Психологічні травми обох партнерів можуть грати як терапевтичну так і деструктивну роль в стосунках, в залежності наскільки вони усвідомлювані подружжям.

6. Здійснили аналіз отриманих показників шлюбних стосунків. Однією з найбільш поширених психологічних проблем залишається взаємодія із батьками кожного із партнерів. Серед чинників, що зумовлюють такий конфлікт можемо виділити недостатню самореалізованість одного із партнерів, емоційна залежність від домінуючої фігури батька, що сприяє недостатній інтимності стосунків подружжя, розмиттю їх психологічних та фізичних кордонів. Однією із перешкод для вирішення цього питання є неповна або цілковита відсутність усвідомленості цієї ситуації парою. Інфантильність та залежність одного із партнерів впливає на те, наскільки між одне одним ефективно та відверто обговорюються певні труднощі, протиріччя, що виникають в процесі подружнього життя. Прийняття факту, що з моменту зрілого життя партнери беруть повну відповідальність за свої вчинки значно підвищує якість шлюбу та психологічний клімат в цілому. Проте бувають випадки, коли саме батьки перешкоджають цьому процесу, втручаючись неодноразово в побутові справи вже дорослих та сформованих молодих людей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеев В. С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы. - М. : Изд-во Моск. ун-та, 1990. - 240 с.
2. Алешина Ю. Е. Индивидуальное и семейное психологическое консультирование / Ю. Е. Алешина. – М.: Класс 2000. – 208с. – (библиотека психологии и психотерапии).
3. Антонов А. И. Микросоциология семьи (методология исследования структур и процессов) / А. И. Антонов. - М.: Nota Bene, 1998. - 360 с.
4. Антонюк Е. В. Становление ролевой структуры молодой семьи и ее восприятие супругами / Е. В. Антонюк. - Вестник МГУ - 1989. - №4. - С. 25-34
5. Арістотель. Політика. — К., 2000. — С. 15-34.
6. Багнета Н. ПОДРУЖНИЙ КОНФЛІКТ ЯК СОЦІАЛЬНО - ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН / Н. Багнета.- Український науковий журнал "ОСВІТА РЕГІОНУ" - №2 -2011.
7. Балабух І. М ТРАНСФОРМАЦІЯ СІМЕЙНО-ШЛЮБНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СІЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ / І. М. Балабух. - ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. - Випуск 4 - 2009 - С. 5.
8. Балабух І. М ТРАНСФОРМАЦІЯ СІМЕЙНО-ШЛЮБНИХ ОРІЄНТАЦІЙ Сучасної УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ / І. М. Балабух. - ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. - Випуск 4 - 2009 - С. 5.
9. Берн Э. Игры, в которые играют люди: Психология человеческих взаимоотношений. СПб., 1998.
10. Богданова Л. П., Щукина А. С. Гражданский брак в современной демографической ситуации // СОЦИС. - 2009. - № 7. - С. 100-104.

11. Борщ К.К. Трансформація статусно-рольових характеристик сучасної сім'ї в Україні / К.К. Борщ. - Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. – 2012. – 2012. – Т. 201, - №189 - С.81-84.
12. Борщ К. К. Трансформація статусно-рольових характеристик сучасної сім'ї в Україні / К. К. Борщ. - Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили. – 2012. – 2012. – Т. 201, - №189 - С.81-84.
13. Братченко С. Л. Экзистенциальная психология глубинного общения: уроки Джеймса Бьюджен-таля. М., 2001.
14. Бурова С. Н. Социология брака и семьи: история, теоретические основы, персоналии / С. Н. Бурова. – Минск – Право и Экономика – 2010 – С. 445.
15. Гейфман А. А. Манипуляция партнером в супружеских отношениях / А. А. Гейфман. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2019. — № 18 (256). — С. 5-7.
16. Гидденс Э. Трансформация интимности / Э. Гидденс. – СПб.: - 2004 – С. 208.
17. Глазунов С.В.ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ШЛЮБНО-СІМЕЙНОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ СУЧАСНІ МОЛОДІ / 86 С. В. Глазунов. Електронний доступ: http://www.rusnauka.com/2_KAND_2011/Psihologia/78560.doc.htm
18. Головенько В. А. Настрої молоді щодо здійснення модернізаційних перетворень в сучасній Україні / В. А. Головенько // Український соціум / В. А. Головенько. – К.: Наук. думка, 2013. – С. 189-206.
19. Голод С. И. Семья и брак: историко-социологический анализ. - СПб. : Петрополис, 2009. -272 с.
20. Горбач Д. На женском дне / Д. Горбач. – Спільне – 2011. Електронний доступ: <https://commons.com.ua/uk/na-zhenskom-dne/>
21. Гурко Т. А. Влияние добрачного поведения на стабильность молодой семьи. Социологические исследования / Т. А. Гуркл – 1993 - С. 58-74.

22. Джеймс У. Личность // У. Джеймс. Психология личности : в 2 т. / под ред. А. М. Абрамова. -3-е изд., доп. - Самара : Бахрах-М, 2002. - Т. 1. - С. 20-38.
23. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. М.: ЧеРо, 1997. 344 с.
24. Дружинин В. Н. Психология семьи. - 4-е изд., испр. и доп. – СПб. : Питер, 2010. - 176 с.
25. Дутчак О. Гендерна нерівність та режим жорсткої економії в Україні посткризового періоду / О. Дутчак – Спільне – 2018. Електронний доступ: <https://commons.com.ua/uk/genderna-nerivnist-ta-rezhimzhorstkoyi-ekonomiyi/>
26. Ермаков Ю. А. Манипуляция личностью: смысл, приемы, последствия. Екатеринбург, 1995.
27. Закриницька В. О. Молодь як об'єкт системи соціального захисту / В. Закриницька // Юрист України / В. О. Закриницька. – Х.: Право, 2013. – (Юридичні науки; вип. 1). – С. 49–55.
28. Запесоцкий А. И. Молодежь в современном мире: Проблемы индивидуализации и соц.-культур. интеграции. - СПб. : Изд-во С.-Петербург. гуманитар. ун-та профсоюзов, 2009. -348 с.
29. Зацепин В. И. Молодая семья: социально -экономические, правовые, морально-психологические проблемы / В. И. Зацепин. – Киев, - 1991 - С. 313.
30. Зеленин В. В. Пара слов о манипуляции жизнью // Колесо жизни. 2010. № 5. С. 18–24.
31. Зидер Р. Социальная история семьи в Западной и Центральной Европе (конец XVII -XX вв.). - М. : ВЛАДОС, 1997. - 302 с.
32. Злобіна Т. Більше любові: політична критика моногамії та низові практики поліамурності / Т. Злобіна – Спільне – 2013. Електронний доступ: <https://commons.com.ua/uk/bilshe-lyubovi-politichna-kritikamono/>
33. Знаков В. В. Макиавеллизм: психологическое свойство личности и методика его исследования // Психол. журн. 2000. Т. 21, № 5. С. 16–22.

34. Знаков В. В. Макиавеллизм и феномен вранья // Вопросы психологии. 1999. № 6. С.59-69.
35. Знаков В. В. Макиавеллизм, манипулятивное поведение и взаимопонимание в межличностном общении // Вопросы психологии. 2002. № 6. С. 50.
36. Знаков В. В. Макиавеллизм: психологическое свойство личности и методика его исследования // Психологический журнал. 2000. Т. 21, № 5. С. 16-22.
37. Иванова Л. М. Судьба молодой семьи / Л. М. Иванова. – М.: Знание - 1989 – С. 487.
38. Історія (збірка наукових праць) / Електронний доступ: <http://www.info-library.com.ua/books-book-202.html>
39. Кант И. Сочинения / И. Кант. - Т.4 - ч.2 – С.192.
40. Кара-Мурза С. Манипуляция сознанием. М., 2005. 512 с.
41. Карнеги Д. Как завоевывать друзей и оказывать влияние на людей. М., 1989.
42. Кашуба О. АЛЬТЕРНАТИВНИЙ ШЛЮБ ЯК ФАКТОР ГОТОВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ДО СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ / О. Кашуба. 87 – Український науковий журнал Освіта регіону - №2 – 2011. Електронний доступ: <http://social-science.com.ua/article/456>
43. Кирильчук В. В. Альтернативні форми шлюбу і чи потрібні вони Україні? / В. В. Кирильчук. Електронний доступ: https://3222.ua/article/alternativn_formi_shlyubu__chi_potrbn_voni_ukran.htm
44. Кириченко Т. С. Одностатеві шлюби – міф чи реальність? / Т. С. Кириченко / Право і Безпека / Т. С. Кириченко. – Харків: Харк. нац. ун-т внутрішніх справ, 2012. – С. 207–210.
45. Клецин А. А. Внебрачные и альтернативные (немодальные) семьи: формы и содержание // Рубеж. - 2010. - № 5. - С. 166-179.
46. Костровець Л. Б. Значення молодих сімей у процесі формування повноцінного українського суспільства / Л. Б. Костровець // Комунальне

- господарство міст: науково-технічний збірник / Л. Б. Костровець. – Харківська національна академія міського господарс, 2012. – (Экономические науки). – С. 452–459.
47. Крейг У. Шлюб ніколи нас не звільнить / У. Крейг. – спільне – 2015. Електронний доступ: <https://commons.com.ua/uk/shlyub-nikoli-nas-nezvilnit/>
48. Кунц С. Я хотіла подолати бачення родини як осередка пригноблення /С. Кунц – Спільне – 2018. Електронний доступ: https://commons.com.ua/uk/capitalism_and_family/
49. Литвинова А. Л. «Из истории философских представлений о браке и семье. (Проблема брака и семьи в философии Канта, Фихте, Гегеля)» / А. Л. Литвинова. - Л. – 1974 – С. 449.
50. Лібанова Е. М. Молодь та молодіжна політика в Україні: соціальнодемографічний аспект / Е. М. Лібанова. – М.: соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, 2010. – 248 с. – (монографія).
51. Ляшенко Н. О. Сучасні альтернативні форми шлюбу / Н. О. Ляшенко. - Електронний доступ: <http://web.kpi.kharkov.ua> 88
52. Ляшенко Н. О. Подружні ролі в молодіжній сім'ї. / Н. О. Ляшенко. - Український соціум. – 2007. – с.16-23.
53. Маркс К., Энгельс Сочинения / Ф. Энгельс. – изд. 2. – т. 21 – С. 28 – 178.
54. Матвеева Л. В., Аникеева Т. Я., Мочало-ва Ю. В. Психология телевизионной коммуникации. М., 2000.
55. Мацковский М. С. Российская семья в изменяющемся мире // Семья в России. -1995. -№ 3-4. - С. 25-35.
56. Митрикас А. А. Семья как ценность: состояние и перспективы ценностного выбора в странах Европы // Социологические исследования. - 2004. - № 5. - С. 65-73.
57. Мясичев В. Н. Психология отношений. - М. : МПСИ, 2010. – 400 с.
58. Овчатова-Редько А. О. Основні риси "фактичного" шлюбу за сімейним законодавством України / А. О. Овчатова-Редько // Актуальні проблеми

- держави і права. - 2008. - Вип. 38. - С. 132-137. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2008_38_25
59. Олейник Ю. Н. Исследование уровней совместимости в молодой семье / 41. Ю. Н. Олейник. // Психологический журнал. – 1986. – №2. – С. 59.
60. Парфан Н. Старий патріархат, новий капіталізм: глобалізація інтимності та міжнародний шлюбний бізнес / Н. Парфан. – Спільне – 2015. Електронний доступ: <https://commons.com.ua/uk/starij-patriarhatnovij-kapitalizm/>
61. Пірен М., Ясенова А. Молода сім'я в сучасному українському суспільстві: стан та проблеми / М. Пірен. - Український науковий журнал - №4 – 2011. Електронний доступ: <http://socialscience.com.ua/article/657>
62. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. — К.: Основи, 2000. — 355 с. Електронний доступ: <http://litopys.org.ua/plato/plat05.htm>
63. Плосс Г. Женщина в естествоведении и народоведении : в 3 т. - Сыктывкар ; Киров : ПЕРЯ-МОО-ГИПП «Вятка», 1995. - Т. 1. - 640 с.
64. Попова Е. С. Рекламный текст и проблема манипуляции: дис. ... канд. филос. наук. Екатеринбург, 2005.
65. Прутченков А. С. Наедине с собой. М., 1996
66. Пустоход П. і Трацевський М. Шлюбність на Україні // Демографічний збірник. За ред. академіка М. В. Птухи. Праці Демографічного інституту, Т. УІІ. – К.: друкарня Всеукраїнської Академії наук, 1930. – С. 84–195.
67. Романова К. В. Этический мир молодой семьи. / К. В. Романова. – Л.: Семья и школа, 1985. – 185 с.
68. Руслина А. О. Возрастные, половые и профессиональные различия в понимании манипуляции : автореф. дис. ... канд. психол. наук. М., 2008.
69. Рябикина З. И., Тиводар А. Р. Проблема личности в супружеских отношениях // Синергетика образования. 2007. № 10. С. 180-197.
70. Самоукина Н. В. Парадоксы любви и брака. Психологические записки о любви, семье, детях, родителях. - М. : Русская деловая лит-ра, 2010. - 192 с.

71. Сомкин А. А. Актуальные концепции целостной личности в современной социальной философии. - Саранск : Изд-во Мордов. ун-та, 2006. - 121 с.
72. Сомкин А. А. Новые формы отчуждения личности и пути их преодоления в современном демократическом обществе // Гуманитарий: актуальные проблемы гуманитарной науки и образования. - 2014. - № 2 (26). - С. 93-102.
73. Сомкин А. А. Учение А. Дж. Баама о целостной личности и современном обществе. - Саранск : Изд-во Мордов. ун-та, 2008. - 84 с.
74. Сотникова Т. Ю. Манипуляции в созависимых отношениях // Стратегические направления развития науки, образования, технологий. – 2017. – С. 108-112.
75. Столин В. В., Романова Т. А. Бутенко Г. П. Опросник удовлетворенности браком // Вестник Московского университета. Сер. 14. Психология. 1984. № 2.
76. Танасов Г. Г., Сысоева О. А. Манипулятивное поведение в отношениях женщин и мужчин с партнером противоположного пола // Науч. журн. КубГАУ (Краснодар). 2011. № 69 (05).
77. Хараш А. У. Социально-психологические механизмы коммуникативного воздействия. М., 1983.
78. Харчев А. Г. Семья и общество. - М., 1982. - 342 с.
79. Шейнов В. П. Скрытое управление человеком. М., 2002. 848 с.
80. Шелестюк Е. В. Речевое воздействие: онтология и методология исследования: автореф. дис. ... д-ра филол. наук. Челябинск, 2009.
81. Шостром Э. Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор. Минск, 1992. 356 с.
82. Эйдемиллер Э. Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи. - 4-е изд., перераб. и доп. - СПб. : Питер, 2009. - 672 с.

83. Энгельс Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства // Маркс К., Энгельс Ф. Избранные произведения : в 3 т. - М. : Политиздат, 1979. - Т. 3. - С. 211-370.
84. Brian M. F. People of the Earth. An Introduction to World Prehistory. - 13th ed. - Prentice Hall, 2010. - 552 p.
85. Christie R., Geis F. I. Studies in machiavellianism. N. Y., 1970.
86. Cox, M.3. (1999). Marital perceptions and interactions across the transition to parenthood. *Journal of Marriage & the Family*, 61(3), 611-626.
87. Macdermid, S.M., Huston, T.L. (1990). Changes in marriage associated with the transition to parenthood: Individual differences as a function of sex role attitudes & changes in the division of household labor. *Journal of Marriage & the Family*, 52, 475-486.
88. Burman B, Margolin G. Analysis of the association between marital relationships and health problems: An interactional perspective. *Psychological Bulletin*. 1992;112(1):39-63. [PubMed]

ДОДАТКИ

Додаток А

**Опитувальник «Вимірювання установок в подружній парі» Ю. Є.
Альошиної, І. Я. Гозмана, Е. М. Дубовської**

Шановні респонденти!

Просимо Вас прийняти участь в опитуванні, яке стосується подружніх стосунків. На більшість питань анкети подано готові варіанти відповідей. Виберіть із них ті, які відповідають Вашій власній думці. У випадку, коли відповіді відсутні, напишіть їх самостійно. Опитування проводиться анонімно. Отримані результати будуть використані в узагальненому вигляді для психологічного дослідження щодо сфери сім'ї та шлюбних стосунків. Наперед дякуємо Вам за участь в опитуванні, а також за щирі та об'єктивні відповіді!

1. Я думаю, що багатьох людей залишають байдужими неприємності оточуючих:
 - 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так
2. Більшість людей зайняті тільки собою, і їм мало цікавить, що відбувається навколо:
 - 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так
3. Я впевнений (а), що існують певні моральні принципи, якими слід керуватися в будь-яких обставинах :
 - 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так
4. Погані вчинки люди роблять частіше за все не по своїй волі, а за певних обставин:
 - 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так
5. Що б людина не робила, важливо щоб вона отримувала від цього задоволення:
 - 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так

6. Я вважаю, що навіть незнайомі охоче допомагають один одному , не кажучи вже про близьких людей:
- 1) так, його так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так
7. Я думаю, що по можливості потрібно уникати робити те, що тобі неприємно:
- 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так
8. Щоб бути щасливим, потрібно, перш за все, виконувати свої обов'язки перед іншими людьми:
- 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так
9. Єдине, що надає сенс людського життя - це діти:
- 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так
10. Я думаю, що подружжя повинні розповідати один одному про все, що їх хвилює:
- 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так
11. Сім'я, в якій немає дітей, - неповноцінна сім'я:
- 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так
12. Я думаю, що в хорошій сім'ї подружжя повинні розділяти різні хобі та захоплення один одного:
- 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так
13. Чим більше дітей у сім'ї, тим краще:
- 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так

4) ні, це не так

14. Бути постійним свідком сварок батьків для дитини значно важче, ніж залишитися з одним з батьків після розлучення :

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, не залежно від відносин батьків, для дитини краще жити з батьком і матір'ю

15. У хорошій сім'ї подружжя повинні проводити вільний час завжди разом:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це та

4) думаю, що вільний час слід проводити порізно

16. Радість, яку дитина приносить своїм батькам, не компенсує всього того, чого вони позбавляються через нього :

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, дитина в житті сім'ї може замінити все

17. Я вважаю, що справжня любов буває один раз в житті:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, любити можна і кілька разів в житті

18. Часто люди розлучаються, не використовуючи всіх можливостей налагодити відносини:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

19. Коли люди люблять один одного, то ніщо їх по-справжньому не радує, якщо поруч немає коханої людини:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, любов не означає, що ніщо інше вже не радує

20. Я думаю, що взаємна повага і любов подружжя один до одного часто буває важливіше, ніж сексуальна гармонія між ними:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

21. Розлучення, по-моєму, дає людині можливість, врешті-решт, знайти собі такого супутника, життя, який йому потрібен:

- 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, можливість розлучення лише заважає цьому
22. Я вважаю, що якщо у коханого є якісь недоліки, то потрібно прагнути виправити їх , а не закривати на них очі:
- 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, якщо вже любиш людину, то любиш і його чесноти, і його недоліки
23. останнім часом про сексуальні проблеми дуже вже багато говорять:
- 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так
24. Я думаю, що доступність розлучення привела, до того, що руйнуються багато шлюбів, які могли б бути вдалим, якби розлучення був неможливий:
- 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, можливість розлучення допомагає зберегти вдалий шлюб і дає засіб виправити помилку
25. Я вважаю, що всі сімейні проблеми легко розв'язні, якщо фізична близькість обом приносить справжнє задоволення:
- 1) так, це так
 - 2) ймовірно , це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так
26. Якщо люди люблять один одного, то вони кожную вільну хвилину прагнуть провести разом.
- 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, я думаю, що те, що люди люблять один одного, не означає, що вони постійно хочуть бути разом.
27. Я вважаю, що краще, щоб чоловік і жінка якомога рідше обговорювали між собою проблеми, пов'язані з фізичною близькістю:
- 1) так, це так
 - 2) ймовірно, це так
 - 3) навряд чи це так
 - 4) ні, це не так
28. Я думаю, що значення сексуальної гармонії в сімейному житті зазвичай перебільшується:
- 1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

29. Я вважаю, що сімейні відносини залежать тільки від того, як складаються сексуальні відносини подружжя:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

30. Секс може бути такою ж темою для розмови між подружжям, як і будь-яка інша:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

31. Я думаю, що не варто звертатися до фахівця з приводу труднощів в сексуальному житті:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, необхідно звертатися

32 Сучасні жінки все рідше відповідають істинному ідеалу жіночності:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

33. Як зараз, так і в майбутньому, всі основні обов'язки жінки будуть пов'язані з домашнім вогнищем, а чоловіки - з роботою:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, це не так

34. Для сучасної жінки так само важливо володіти діловими якостями, як і для чоловіка:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, для чоловіка це значно важливіше

35. І дружина, і чоловік повинні мати деяку суму, яку кожен може витратити так, як вважає за потрібне:

1) так, це так

2) ймовірно, це так

3) навряд чи це так

4) ні, всі витрати потрібно обговорювати разом

36. Професійні успіхи дружини заважають щасливою сімейному життю:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

37. Якщо є гроші, то не варто роздумувати, купити або не купити вподобану річ:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

38. Я думаю, що слід фіксувати (наприклад, записувати) всі здійснені витрати:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, це не так

39. Бюджет сім'ї необхідно планувати до найдрібніших покупок:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи це так
- 4) ні, я думаю, планувати бюджет не треба

40. Я вважаю, що необхідно робити заощадження, навіть якщо при цьому доводиться собі в чомусь відмовляти:

- 1) так, це так
- 2) ймовірно, це так
- 3) навряд чи є сенс робити заощадження, якщо коштів недостатньо
- 4) робити заощадження слід тільки в тому випадку, якщо для цього не треба економити.

Дякуємо за участь в опитуванні!

Вкажіть свій телефон (чи інші дані), якщо Ви захочете отримати інформацію про результати цього дослідження та можливу консультацію для Вас _____.

Ключ:

Шкала 1 (-1-2 +4 +6): 4. Чим вищий бал, тим більш оптимістичне уявлення респондента про людей взагалі.

Шкала 2 (+3-5-7 +8): 4. Чим вищий бал, тим виражено орієнтація респондента на борг в порівнянні з задоволенням.

Шкала 3 (+9 +11 +13-16): 4. Чим вищий бал, тим більш значущою представляється респонденту роль дітей в житті людини.

Шкала 4 (+10 +12 +15-35): 4. Чим вищий бал, тим більш виражена у респондента орієнтація на спільну діяльність подружжя в усіх сферах сімейного життя.

Шкала 5 (-14 +18-21 +24): 4. Чим вищий бал, тим менш лояльно ставлення респондента до розлучення.

Шкала 6 (+17 +19 +22 +26): 4. Чим вищий бал, тим виражено орієнтація на традиційно подану романтичну любов.

Шкала 7 (+20-25 +28-29): 4. Чим вищий бал, тим менш значущою представляється респонденту сексуальна сфера в сімейному житті.

Шкала 8 (+23 +27-30 +31): 4. Чим вищий бал, тим більше забороненою представляється респонденту тема сексуальних відносин.

Шкала 9 (-32-33 +34-36): 4. Чим вищий бал, тим менш традиційно уявлення респондента про роль жінки.

Шкала 10 (-37 +38-39 +40): 4. Чим вищий бал, тим більше бережливе ставлення респондента до грошей, чим нижче - тим легше він вважає можливим їх витратити.

Методика «Характер взаємодії подружжя в конфліктних ситуаціях» за Ю. Є. Альшиною, Л. Я. Гозманом, К. М. Дубовською

Шановний респонденте! Дана методика представляє собою тест-опитувальник, який містить опис 32 ситуацій подружньої взаємодії, які носять конфліктний характер. У відносинах між подружжям досить часто бувають непорозуміння, протиріччя, зіткнення інтересів. Нижче наводяться досить типові ситуації; такі (або майже такі ж) виникають в кожній родині. Бували вони, напевно, і у Вас. Будь ласка, виберіть той варіант із запропонованих відповідей, який найбільшою мірою близький до того, як ви поведетеся в подібних ситуаціях. Не варто занадто довго замислюватися над вибором відповіді, так як в даному випадку не може бути відповідей «правильних» і «неправильних». Відзначте на відповідному аркуші номер того варіанта, який видався вам найбільш підходящим, і переходите до наступної ситуації. Усі відповіді будуть збережені в таємниці.

Шкала відповідей:

-2: Категорично не згодна (не згоден) з тим, що він (вона) робить і говорить у даній ситуації; активно висловлюю незгоду і наполягаю на своєму.

-1: Не згодна (не згоден) з тим, що він (вона) робить і говорить у даній ситуації, демонструю своє невдоволення, але уникаю обговорення.

0: нічого не задумую, не висловлюю своє ставлення, чекаю подальшого розвитку подій.

1: загалом згоден (а) з тим, що говорить він (вона), але не вважаю за необхідне висловлювати своє ставлення.

2: повністю згоден (а) з тим, що він (вона) робить і говорить у даній ситуації, активно підтримую його (її) і схвалюю.

Дата:

П.І.Б.

Стать:

Вік:

Освіта:

Стаж подружнього життя:

Кількість та вік дітей (якщо є) :

Опитувальник:

1. Ви запросили своїх родичів у гості. Дружина (чоловік), знаючи про це, несподівано пізно повернулася (повернувся) додому. Вас це засмутило і після того як гості пішли Ви висловлюєте дружині (чоловікові) своє засмучення, а вона (він) не може зрозуміти причини невдоволення. Ви ...

2. Дружина (чоловік) давно обіцяла (обіцяв) зробити дещо по будинку і знову нічого не зробила. Ви ...

3. Ви довго стояли в черзі в магазині. Продавщиця весь час відволікалася, грубила покупцям. Коли підійшла Ваша черга, дружина (чоловік) на Ваш погляд, занадто різко стала (став) говорити з нею. Ви неприємно здивовані її тоном; Ви ...

4. Вже пізно, дитині пора лягати спати, але йому не хочеться, а дружина (чоловік) все-таки намагається відправити його в ліжко. Ви втручаєтеся і дозволяєте дитині пограти ще, кажучи, що завтра вихідний. Дружина (чоловік) наполягає на своєму. Ви ...

5. Ви домовилися вихідний провести вдома. Але несподівано Вам зателефонували батьки і покликали до себе. Ви відразу ж стали збиратися. Дружина (чоловік) залишилася (залишився) незадоволена тим, що порушилися Ваші спільні плани. Ви ...

6. У дружини (чоловіка) поганий настрій. Ви здогадуєтеся, що у неї (нього) неприємності на роботі, хоча вона (він) нічого не говорить. Ви намагаєтеся викликати її (його) на розмову, але вона (він) йде від бесіди.

7. Ви з дружиною (чоловіком) запрошені на день народження друга, грошей на подарунок недостатньо. Вам здається, що саме дружина (чоловік) в цьому місяці витратила надто багато грошей. Ви ...

8. Ваш друг ділиться з Вами і Вашою дружиною (чоловіком) своїми проблемами і переживаннями. Одне із зауважень Вашої дружини (чоловіка), на Ваш погляд, випадає із загального тону розмови і образливо для співрозмовника. Ви ...

9. Вам обом треба затриматися на роботі, і нікому побути з дитиною. Ви вважаєте, що Ваші справи важливіші, і дружина (чоловік) повинна (повинен) зробити це, але вона (він) не погоджується. Ви ...

10. Ви почали ремонт квартири. Несподівано виявилось, що ця затія обійдеться дорожче, ніж Ви припускали. Дружина (чоловік) з самого початку скептично ставилася до Ваших планів, а тепер дуже сердита (сердитий) на Вас за непередбачені витрати. Ви ...

11. У Вас є улюблене заняття, дружина (чоловік) радить долучити до цього дитину. Ви ж вважаєте, що дитина буде Вам заважати, а дружина (чоловік) продовжує наполягати на своєму. Ви ...

12. Ви збираєтеся піти з дому у справах, а дружина (чоловік) хоче з Вами поговорити і незадоволена (незадоволений), що Ви відмовляєтеся затриматися хоча б на кілька хвилин. Ви ...

13. З юності у Вас залишилося безліч друзів-жінок (чоловіків). Ви з задоволенням спілкуєтеся з ними, вони заходять до Вас у гості. У дружини (чоловіка) ці візити викликають невдоволення. Ви ...

14. Ви зайшли до дружини (чоловіка) на роботу. Її (його) не виявилось на місці, і, поки Ви її (його) чекали, Вам явно вдалося завоювати

симпатії їй (його) колеґ-жінок (чоловіків) . Вас здивувала негативна реакція дружини (чоловіка). Ви ...

15. Вам здається, що дружина (чоловік) періодично не так на те витрачає гроші, ось вона купила непотрібну, на Ваш погляд, річ, але дружина (чоловік) вважає, що вона необхідна в будинку. Ви ...

16. Ви просите дружину (чоловіка) допомогти дитині підготувати уроки, бо самі гірше знайомі з цим предметом, а вона (він) продовжує займатися своєю справою і відсилає дитину до Вас, кажучи, що їй (йому) ніколи. Ви ...

17. Останнім часом на роботі Ви багато спілкуєтеся з одною (одним) з Ваших співробітниць (співробітників). Ви часто телефонуєте один одному, згадуєте про неї (нього) в розмовах з дружиною (чоловіком). Їй (йому) це явно неприємно. Ви ...

18. Ви випадково зустрілися зі своїм старим приятелем (подругою), розговорилися з ним (нею), і він (вона) умовив (умовила) Вас зайти до нього (неї) додому. Ви пробули з ним (нею) весь вечір і пізно повернулися додому. Дружина (чоловік) турбувалася (турбувався) і, коли Ви повернулися, висловила (висловив) Вам своє невдоволення. Ви ...

19. За кілька днів до зарплати знову виникла розмова про те, що грошей не вистачає. Дружина (чоловік) вважає, що Ви недостатньо робите для забезпечення сім'ї. Ви ...

20. Ви провели вечір з новими друзями, які подобаються дружині (чоловіку), але Вам не дуже симпатичні. На Ваш погляд, з ними було нуднувато, але Ви намагалися цього не показувати. По дорозі додому дружина (чоловік) несподівано висловила (висловив) своє невдоволення тим, як Ви поводитися з її (його) друзями. Ви ...

21. Ваша (ваш) дружина (чоловік) збирається до своїх старих друзів у гості. Вам хотілося б піти з нею (ним), але вона (він) не пропонує цього. Ви ...

22. У Вас є улюблене захоплення, якому Ви приділяєте вільний час, дружина (чоловік) не розділяє цього інтересу, навіть висловлює відкрите невдоволення. Ви ...

23. Дружина (чоловік) покарала (покарав) дитину, але Вам здається, що провина не настільки серйозна, і Ви починаєте грати з дитиною. Дружина (чоловік) незадоволена цим. Ви ...

24. На виїзді Вас познайомили з привабливим чоловіком (жінкою). Ваша (ваш) дружина (чоловік) протягом усього вечора сиділа (сидів) поруч з ним (нею), танцювала (танцював) тільки з ним (нею) і про щось жваво розмовляла (розмовляв). Вас це зачепило. Ви ...

25. Ви збираєтеся провести неділю вдома, але виявляється, що дружина (чоловік) обіцяла (обіцяв) друзям відвідати їх. Вам дуже не хочеться йти. Ви ...

26. Ви розповіли другу (подрузі) про Ваші сімейні проблеми, дружина (чоловік) дізналася (дізнався) про це і була (був) дуже незадоволена

(незадоволений), оскільки вважає, що не варто розповідати всім і кожному про подібні речі. Ви ...

27. Дружина (чоловік) давно просила (просив) Вас полагодити праску. Сьогодні вона (він) хотіла (хотів) нею скористатися, але він виявився зламаним. Вона (він) висловила Вам своє невдоволення, незважаючи на те, що знає, що Вам було ніколи. Ви ...

28. Знайома (знайомий) Вашої родини вже не в перший раз підвела (підвів) Вас, і Ви вважаєте, що їй (йому) необхідно висловити своє невдоволення відкрито. Дружина (чоловік) каже, що не варто надавати цьому великого значення. Ви ...

29. У Вас поганий настрій, і Вам хочеться поговорити з дружиною (чоловік) і поділитися своїми переживаннями і сумнівами з нею (ним), але вона (він) не помічає Вашого стану і відповідає, що поговорити можна пізніше, а зараз їй (йому) ніколи. Ви ...

30. Приятелька (друг) дружини (чоловіка) зателефонувала (зателефонував) і попросила (попросив) Вас передати дружині (чоловіку) дещо, як тільки та (він) повернеться додому. У Вас було багато справ, і Ви згадали про це тільки пізно ввечері. Дружина (чоловік) була (був) дуже незадоволена (незадоволений) і різко сказала (сказав), що Ваша необов'язковість ставить її (його) в незручне становище вже не в перший раз.

31. Увечері Ви збираєтеся разом з дружиною (чоловіком) дивитися телевізор, проте Ваші інтереси перетинаються - Вам хочеться дивитися передачі за різними програмами. Кожен з Вас наполягає на своєму. Ви ...

32. Ви обговорюєте плани спільного відпочинку з друзями, і дружина (чоловік) несподівано починає різко виступати проти будь-якого Вашого пропозиції. Ви ...

**«Тест-опитувальник задоволеності шлюбом»
за В. В. Століним, Т. Л. Романовою, Г. П. Бутенко.**

Тестовий бланк:

1. Коли люди живуть так близько, як це відбувається в сімейному житті, вони неминуче втрачають взаєморозуміння і гостроту сприйняття іншої людини.
 - а) вірно;
 - б) не впевнений;
 - в) невірно.
2. Ваші подружні відносини приносять вам:
 - а) швидше занепокоєння і страждання;
 - б) важко відповісти;
 - в) швидше радість і задоволення.
3. Родичі та друзі оцінюють ваш шлюб:
 - а) як вдалий;
 - б) щось середнє;
 - в) як невдалий.
4. Якщо б ви могли, то:
 - а) ви б багато що змінили в характері вашого чоловіка (вашої дружини);
 - б) важко сказати;
 - в) ви б не стали нічого змінювати.
5. Одна з проблем сучасного шлюбу в тому, що все приїдається, в тому числі і сексуальні відносини.
 - а) вірно;
 - б) важко сказати;
 - в) невірно.
6. Коли ви порівнюєте вашу сімейне життя із сімейним життям ваших друзів і знайомих, вам здається:
 - а) що ви найнещасніші інших;
 - б) важко сказати;
 - в) що ви щасливіші інших.
7. Життя без сім'ї, близької людини - занадто дорога ціна за повну самостійність.
 - а) вірно;
 - б) важко сказати;
 - в) невірно.
8. Ви вважаєте, що без вас життя вашого чоловіка (вашої дружини) була б неповноцінною.
 - а) так, вважаю;
 - б) важко сказати;
 - в) ні, не вважаю.

9. Більшість людей в якійсь мірі обманюються у своїх очікуваннях щодо шлюбу.
- а) вірно;
 - б) важко сказати;
 - в) невірно.
10. Тільки безліч різних обставин заважає подумати вам про розлучення.
- а) вірно;
 - б) важко сказати;
 - в) невірно.
11. Якби повернувся час, коли ви одружувалися, то вашим чоловіком (вашою дружиною) міг би стати:
- а) хто завгодно, тільки не теперішній чоловік (дружина);
 - б) важко сказати;
 - в) можливо, що саме теперішній чоловік (дружина).
12. Ви пишаєтеся, що така людина, як ваш чоловік (ваша дружина), поруч з вами.
- а) вірно;
 - б) важко сказати;
 - в) невірно.
13. На жаль, недоліки вашого чоловіка (дружини) часто переважають його (її) гідності.
- а) вірно;
 - б) важко сказати;
 - в) невірно.
14. Основні перешкоди для щасливого подружнього життя криються:
- а) швидше за все в характері вашого чоловіка (вашої дружини);
 - б) важко сказати;
 - в) швидше у вас самих.
15. Почуття, з якими ви одружувалися:
- а) посилилися;
 - б) важко сказати;
 - в) ослабли.
16. Шлюб притупляє творчі можливості людини:
- а) вірно;
 - б) важко сказати;
 - в) невірно.
17. Можна сказати, що ваш чоловік (ваша дружина) володіє такими перевагами, які компенсують його (її) недоліки.
- а) вірно;
 - б) щось середнє;
 - в) невірно.
18. На жаль, у вашому шлюбі не все гаразд з емоційною підтримкою один одного.
- а) вірно;

- б) важко сказати;
в) невірно.
19. Вам здається, що ваш чоловік (ваша дружина) часто робить дурниці, говорить невлад, недоречно жартує.
- а) вірно;
б) важко сказати;
в) невірно.
20. Життя в сім'ї, як вам здається, не залежить від вашої волі,
- а) вірно;
б) важко сказати;
в) невірно.
21. Ваші сімейні відносини не внесли в життя того порядку і організованості, яких ви очікували.
- а) вірно;
б) важко сказати;
в) невірно.
22. Не подобається ті, хто вважає, що саме в сім'ї людина найменше може розраховувати на повагу.
- а) згоден;
б) важко сказати;
в) не згоден.
23. Як правило, суспільство вашого чоловіка (вашої дружини) доставляє вам задоволення.
- а) вірно;
б) важко сказати;
в) невірно.
24. По правді сказати, у вашого подружнього життя немає і не було жодного світлого моменту.
- а) вірно
б) важко сказати;
в) невірно.

Ключ до опитувальника:

1в, 2в, 3а, 4в, 5в, 6в, 7а, 8а, 9в, 10в, 11в, 12а, 13в, 14в, 15а, 16в, 17а, 18в, 19в, 20в, 21в, 22а, 23а, 24в.

Обробка та інтерпретація результатів:

За відповідь, що співпадає з ключем, нараховується 2 бали; за проміжну відповідь (варіант «б») - 1 бал; за відповідь, який не збігається з ключем, - 0 балів. Далі підраховується сумарний бал по всіх відповідях. Можливий діапазон - від 0 до 48 балів. Високий бал говорить про задоволеність шлюбом.

Норми:

Відмінності між середніми значеннями для розводящихся пар і благополучних достовірні за γ -критерієм Стьюдента ($\gamma = 10,835$) на рівні значущості 0,01.

Довірчі інтервали з коефіцієнтом 0,95 для середніх сумарних балів рівні:

- для тих, що розлучаються (20, 76; 23, 36);
- для благополучних (30, 92; 33, 34).

За критерієм Фішера можна вважати рівними дисперсії обох вибірок з рівнем значущості 0,05. Для практичного використання норм тесту ОУБ зручно взяти цілочисельні значення середніх і дисперсій з їхніх довірчих інтервалів. Будемо вважати, що $x(n) = 32$, $ax(p) = 22$, при цьому їх середні квадратичні відхилення рівні 8. Тоді, враховуючи нормальність отриманих розподілів, можна побудувати зручну таблицю для проведення експрес-діагностики випробуваного за його сумарним балом.

Вся вісь сумарних балів тесту розбивається на сім категорій:

- 0-16 балів - абсолютно неблагополучні;
- 17-22 балів - неблагополучні;
- 23-26 балів - скоріш неблагополучні;
- 27-28 балів - перехідні;
- 29-32 балів - скоріш благополучні;
- 33-38 балів - благополучні;
- 39-48 балів - абсолютно благополучні.

Тест-опитувальник «Психологічна сумісність»

за М. В. Лемак, В. Ю. Петрище

Інструкція:

Анкетування проводиться між двома особами. Респонденти мають висловити свою думку стосовно запропонованих тверджень. Де «так» - 2 бали, «буває по-різному» - 1 бал, «ні» - 0 балів.

Тестовий матеріал:

1. Мені легше запитати дорогу в перехожого, ніж шукати її за картою.
2. Люблю вибирати і купувати квіти.
3. Я стараюсь заводити знайомства, які можуть принести користь.
4. На мою думку, краще діяти, ніж розмірковувати.
5. Мене дратує неакуратний почерк або неакуратно виконана робота.
6. На мою думку, краще чергування горя і радості, ніж одноманітне життя.
7. Вважаю, нема нічого такого, чого не можна було б довірити рідній людині.
8. Вважаю, що людині притаманні доброта і такт, це є найважливішим.
9. Мені подобається жартувати над тими, хто здається мені не дуже розумним.
10. Люблю лижні прогулянки взимку, а влітку - плавання на довгу дистанцію.
11. Вважаю, що людина, яка не вміє триматися з гідністю, навряд чи розумна.
12. На мою думку, чиста совість важливіша за матеріальну вигоду.
13. Впевнений - якщо з людьми поводитися м'яко, вони втрачають відчуття відповідальності.
14. У їжі мені більше подобається витонченість, ніж різноманітність.
15. Для мене важливо, що про мене думають близькі, а думки інших мене не цікавлять.
16. Мені подобається обговорювати прочитану книжку або фільм.

Ключ:

Різниця між сумами балів за непарними висловлюваннями	До 5 балів	5-10 балів	Понад 10 балів
	Різниця між сумами балів за парними висловлюваннями		
До 5 балів	У вас гармонійні стосунки, схожі характери.	У вас гармонійні стосунки, ви непогано доповнюєте	У вас гармонійні стосунки, але між вами неминучі конфліктні ситуації, зумовлені

		один одного характерами.	несхожістю характерів.
5-10 балів	У вас можливі певні труднощі у взаємовідносинах, але ви їх долаєте.	У вас можливі певні труднощі, які з часом долаються.	Труднощі у взаємовідносинах можуть набувати зтяжного характеру.
Понад 10 балів	Добре, що ви умієте швидко порозумітися, хоча іноді вам це не легко.	Вам нелегко спілкуватися, але є надія на порозуміння завдяки взаємному доповненню поглядів.	Лише через тривалий час і за умови взаємних поступок ви зможете досягти взаєморозуміння.